МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПІДЛІТКІВ**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0534-з-2-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Охріменко Олена Миколаївна
Керівник: к. психол. н., доцент
кафедри психології Железнякова Ю. В.
Рецензент: к. психол. н., ст. викладач
кафедри психології Гречаник М.І.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2026 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Охріменко Олені Миколаївні

Тема роботи Гендерні особливості мотивації досягнення підлітків
керівник роботи Железнякова Ю.В. к.психол.н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи 01 січня 2026

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури, емпіричне дослідження гендерних особливостей мотивації досягнень підлітків.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати теоретичні основи мотивації досягнення та її гендерних особливостей у підлітків, провести емпіричне дослідження гендерних відмінностей у мотивації досягнення підлітків, розробити практичні рекомендації для оптимізації розвитку мотивації досягнення з урахуванням гендерної специфіки у підлітковому віці.

5. Перелік графічного матеріалу: 11 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Железнякова Ю.В. доцент		
Розділ 1	Железнякова Ю.В. доцент		
Розділ 2	Железнякова Ю.В. доцент		
Розділ 3	Железнякова Ю.В. доцент		
Висновки	Железнякова Ю.В. доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	Січень 2025 р	Виконано
2	Робота над вступом	Березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	Травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	Червень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	Липень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	Вересень 2025 р.	Виконано
7	Передзахист	Листопад 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	Січень 2026 р.	Виконано

Студент _____ О. М. Охріменко

Керівник роботи _____ Ю. В. Железнякова

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 75 сторінок, 11 таблиць, 88 джерел, 3 додатки.

Об’єкт дослідження – мотивація досягнення.

Предмет дослідження – гендерні особливості прояву мотивації досягнення у підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити гендерні особливості мотивації досягнення в підлітків.

Гіпотеза: передбачаємо, що існують статистично значущі відмінності у структурі та проявах мотивації досягнення у хлопчиків та дівчаток підліткового віку, а також що гендерні стереотипи та соціальні очікування впливають на формування та вираження певних аспектів мотивації досягнення.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: психодіагностичне тестування (опитувальники, проєктивні методики), анкетування, бесіда, спостереження; математико-статистичні: кількісний та якісний аналіз даних, методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз).

Наукова новизна дослідження полягає в емпіричному уточненні та порівняльному аналізі гендерних відмінностей у проявах мотивації досягнення у сучасних підлітків. Систематизовано та емпірично підтверджено взаємозв’язок окремих соціально-психологічних чинників, що можуть опосередкувати формування гендерно-зумовлених особистостей мотивації.

Галузь використання: освіта, психологічна наука, соціальні науки, батьківство та сімейне виховання.

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, УСПІШНІСТЬ, САМОРЕАЛІЗАЦІЯ, САМООЦІНКА.

SUMMARY

Okhrimenko O. M. Gender characteristics of motivation for achieving adolescents.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (88 items, 3 of foreign origin), 3 appendix on 10 pages. The qualifying work volume is 95 pages long, 75 of them – main text. There is 11 tables.

The qualifying work contains a theoretical analysis of scientific and psychological literature and describes research into gender differences in adolescents' achievement motivation. The qualifying work consists of three chapters, each devoted to a specific stage of research.

Object of research is achievement motivation.

Subject of research is gender differences in the manifestation of achievement motivation in adolescents.

The purpose of the work is to theoretically substantiate and empirically investigate gender-specific features of achievement motivation in adolescents.

The research tasks are:

1)Analyze the theoretical foundations of achievement motivation and its gender characteristics in adolescents.

2)Conduct empirical research on gender differences in adolescent achievement motivation.

Develop practical recommendations for optimizing the development of achievement motivation, taking into account gender specifics in adolescence.

Chapter 1, «Theoretical basis for researching achievement motivation and its gender aspects in adolescents», presents a theoretical analysis of the formation and motivation of achievement in adolescents.

Chapter 2, «Empirical research on gender specificities of achievement motivation in adolescents», describes the main methods, objectives, and specifics of the research.

Chapter 3, «Results of empirical research on gender specificities of achievement motivation in adolescents», explains the process and results of the empirical study.

Key words: achievement motivation, adolescence, gender peculiarities, success, self-realization, self-esteem.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 11
1.1 Мотивація досягнення як психологічний феномен 11
1.2 Психологічні особливості підліткового віку та їх вплив на формування мотивації досягнення 16
1.3 Теоретичні підходи до вивчення гендеру та гендерної соціалізації підлітків. 22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПІДЛІТКІВ 34
2.1 Методичні засади дослідження 34
2.2 Методи і методики дослідження 36
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПІДЛІТКІВ 47
3.1 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотивації досягнення у хлопчиків та дівчат-підлітків. 47
3.2 Узагальнення результатів дослідження, наукова дискусія та практичні рекомендації 62
ВИСНОВКИ 74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 76
ДОДАТКИ 87

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства, що висуває високі вимоги до індивідуальної ефективності та самореалізації, мотивація досягнення постає як ключовий психологічний чинник успіху. Вона є рушійною силою, яка спонукає індивідів до постановки амбітних цілей, подолання перешкод та неперервного прагнення до самовдосконалення. Особливої значущості мотивація досягнення набуває в підлітковому віці, адже саме цей період є вразливим для формування цілісної особистості, її світогляду, ціннісних орієнтирів та життєвих стратегій. Підлітки щоденно зіштовхуються з новими викликами в навчальній діяльності, міжособистісних стосунках. В цей період перед особистістю є вибір майбутнього професійного шляху, що вимагає від юнацтва великих зусиль, наполегливості та внутрішнього прагнення до успіху.

Психологи-науковці розглядають мотивацію досягнення як інтегральний компонент, що заперечує ефективність діяльності в різноманітних життєвих сферах, тому що вона перебуває у тісному взаємозв'язку із самооцінкою, саморегуляцією та рівнем досягнень. Згідно з дослідженнями 20-х років XXI століття підтверджується можливість цілеспрямованого впливу на формування та підвищення ефективності цієї мотивації за допомогою відповідних психолого-педагогічних методів. Наукова література містить значний резерв інструментів, які можливо спрямувати на підтримку та розвиток внутрішньої мотивації особистості.

Актуальність обраної теми також зумовлена тим, що формування особистості, здатної до цілеспрямованої та ефективної реалізації поставлених цілей, формується саме в підлітковому віці, що є ключовою умовою для успішного подальшого розвитку індивіда, його соціальної адаптації та професійної компетентності. Та попри велику кількість досліджень, які написані про мотивацію досягнення, частково вивченими залишаються

ґендерні особливості її прояву в підлітків. Ця прогалина в наукових знаннях є наслідком швидких соціальних перетворень, які ведуть до змін у суспільних очікуваннях та ґендерних ролях. Розуміння цих відмінностей, їхніх визначальних чинників є дуже важливим для розробки та впровадження ефективних виховних і освітніх стратегій, які допоможуть максимальному розкриттю здібностей кожного підлітка, незалежно від його ґендерної приналежності.

Об'єкт дослідження – мотивація досягнення.

Предмет дослідження – ґендерні особливості прояву мотивації досягнення у підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити ґендерні особливості мотивації досягнення в підлітків.

Гіпотеза дослідження: існують статистично значущі гендерні відмінності у рівні та структурі мотивації досягнення у підлітків, хлопці та дівчата можуть демонструвати різну вираженість компонентів мотивації досягнення (прагнення до успіху та уникнення невдач), гендерні відмінності в мотивації досягнення можуть бути пов'язані з соціокультурними чинниками та особливостями ґендерної соціалізації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи мотивації досягнення та її ґендерних особливостей у підлітків.
2. Провести емпіричне дослідження ґендерних відмінностей у мотивації досягнення підлітків.
3. Розробити практичні рекомендації для оптимізації розвитку мотивації досягнення з урахуванням ґендерної специфіки у підлітковому віці.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; психодіагностичне тестування із застосуванням таких методик як: опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; анкетування, бесіда,

спостереження; кількісний та якісний аналіз даних, методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз).

Наукова новизна дослідження полягає в емпіричному уточненні та порівняльному аналізі гендерних відмінностей у проявах мотивації досягнення у сучасних підлітків. Систематизовано та емпірично підтверджено взаємозв'язок окремих соціально-психологічних чинників, що можуть опосередкувати формування гендерно-зумовлених особистостей мотивації.

Практична значущість нашого дослідження полягає у розробці конкретних рекомендацій для психологів, педагогів та батьків. Надані рекомендації створюватимуть умови для ефективної підтримки та розвитку мотивації досягнення у підлітків, враховуючи їхні ґендерні особливості. Результати, отримані в процесі дослідження, можуть бути застосовані в психологічній практиці та освітньому процесі, що допоможе підвищенню академічної успішності, формуванню здорової самооцінки та успішній самореалізації підлітків.

Умови стрімких змін сьогодення вимагають від людини вмінь і навичок до самовизначення, самовдосконалення та навчання протягом життя. Мотивація досягнення є фундаментальною рисою особистості, що дозволяє впроваджувати особистий потенціал, виконуючи дії за власним бажанням. Це означає, що прийоми психолого-педагогічної підтримки мають змінюватися та розвиватися, орієнтуючись на розвиток можливостей кожного підлітка, обов'язково враховуючи його індивідуальні та ґендерні особливості. У разі створення освітнього та виховного середовища, яке відповідає інтересам та приватним потребам учнів, ми можемо забезпечити успішний розвиток результативну адаптацію

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 88-ти найменувань і 3-х додатків на 9-ти сторінках. Загальний обсяг основного тексту – 96 сторінок. Робота містить 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Мотивація досягнення як психологічний феномен

Мотивація досягнення є одним із важливих елементів сучасної психології, що фундаментально розкриває внутрішнє бажання людини до високої результативності, розвитку і результату в напрямках, які вона вважає для себе важливими. Цей рухливий і дуже непростий психологічний процес є втіленням складної взаємодії особистісних стимулів та зовнішніх впливів, які або укріплюють, або сповільнюють дії індивіда. Мотивація досягнення базується на базових потребах, тобто на важливих внутрішніх складових: це потреба розвивати особистісний потенціал, самореалізовуватися, бути визнаним, бути в пошуку сенсу життя та особистісного зростання, і, особистісні схильності, а саме: внутрішні переконання про наявність власних здібностей, важливості досягнення мети. Система цінностей – те, що людина вважає важливим і до чого прагне у житті, це начебто внутрішній компас, що вказує напрямок і забезпечує енергією для подолання перешкод. Без цього внутрішнього джерела енергії прагнення до успіху було б неможливим [6].

В той же час на силу та якість мотивації досягнення надмірно впливають зовнішні фактори, до яких належить оточення соціуму – родина, сім’я, друзі, колеги, очікування суспільства, конкурентне середовище, а також доступність у застосуванні можливостей та ресурсів. Позитивні стимули, такі як визнання, підтримка, успішний досвід інших, конструктивна критика, можуть дуже стимулювати прагнення до досконалості. І навпаки, фактори негативу – відсутність підтримки, невдачі, страх перед провалом, несправедлива оцінка, – можуть гальмувати чи зупиняти розвиток мотивації досягнення, внаслідок чого складні завдання ігноруються, відбувається повна

відмова від цілей. Мотивація досягнення не може бути статичною, бо це система динамічна, вона постійно змінюється, бо перебуває під впливом взаємодії особистості з зовнішнім оточенням, при зміні адаптується до викликів та обставин. Розуміючи вище вказані взаємодії з'являється можливість ефективно розвивати спроможності людини, підтримувати її успішну самореалізацію.

Конкретизоване вивчення мотиваційних механізмів досягнення починається в середині XX століття, саме в той час, коли психологи почали всебічно вивчати фактори, що заохочують людину до прагнення перемоги, успіху. Термінологія з'явилася ще у 1938 році, коли Г. Мюррей вперше озвучив поняття «мотивація досягнення» (needforachievement). Він описав її як внутрішні потреби особистості досягати високих результатів у виконанні складних завдань, що потребують великих зусиль та майстерності. На думку Г. Мюррея, це прагнення було маштабнішим за простий зовнішній результат, який включає і внутрішнє задоволення від подолання перешкод [63]. Та найбільш повний та глибокий внесок у розвиток цієї концепції належить двом видатним дослідникам – Д. Макклелланду та Дж. Аткінсону. Д. Макклелланд у своїй праці 1961 року «The Achieving Society» доповнив розуміння мотивації досягнення, визначивши її як стабільну особистісну рису. Це означає, що для деяких людей намагання до успіху та одночасне ухилення від невдач є постійною, провідною характеристикою поведінки. Д. Макклелланд не тільки описав мотивацію досягнення на особистісному рівні, а й загострив увагу на її важливій ролі для загального зростання особистості, що допоможе економічному розвитку суспільства. Він наголошував на тому, що нації, де переважна більшість людей має сильну мотивацію досягнення, як правило, ілюструють високі темпи економічного прогресу [44, 83].

Дж. Аткінсон у 1964 році, поширюючи ідеї Г. Макклелланда, побудував одну з провідних математичних моделей мотивації досягнення. Його модель вправно поєднала індивідуальні особливості людини, а саме: прагнення до успіху та страх невдачі – з неупередженими характеристиками

завдання, а саме: цінністю мети й імовірністю успіху. Дж. Аткінсон довів, що вибір людиною завдань різної складності: чи буде вона братися за надто легкі, середньо складні чи надзвичайно важкі, залежить від динамічної рівноваги між цими факторами. Наприклад, людина, яка має високі прагнення до успіху та майже не відчуває страху невдачі, обиратиме завдання середньої складності, де вірогідність успіху є реальною, а його цінність – дуже високою [44].

Отже, від фундаментального визначення Г. Мюррея до комплексних моделей Г. Макклелланда та Дж. Аткінсона, мотивація досягнення еволюціонувала від простої потреби до комплексного феномену, який пояснює, чому люди прагнуть до досконалості, чому і як вони роблять вибір у складних життєвих ситуаціях.

На нинішньому етапі розвитку психології розуміння мотивації досягнення значно розширилося, генеруючи ідеї з різних теоретичних шкіл, що дозволяє розглядати бажання до успіху як багатогранна концепція, що формується під впливом когнітивних процесів, соціальної взаємодії та цілеспрямованої поведінки.

Б. Вайнер розробив теорії атрибуції, що пропонують розглядати мотивацію досягнення крізь призму того, як особистість пояснює причини своїх успіхів і невдач. Ці теорії стверджують, що не дія, тобто успіх чи невдача, а саме те, як людина її пояснює, визначає її подальшу мотивацію. Б. Вайнер виділив кілька основних показників, за якими люди пов’язують результати, а джерело контролю може бути внутрішнім чи зовнішнім. По-перше, собистість може вважати причиною успіху або невдачі свою внутрішню характеристику: здібності, зусилля, спадковість, або зовнішніми обставинами, тобто удачею, складністю завдання. По-друге, сприйняття причини як постійної: вроджені здібності, або тимчасова: конкретні зусилля, настрій. По-третє, вплив людини на цю причину: більше працювати або перебувати поза її контролем, наприклад, складність завдання. Прикладом може бути ситуація, в якій учень, який пояснює своє успішне складання

іспиту власними зусиллями: внутрішня, нестабільна, контрольована атрибуція, скоріше за все відчуватиме гордість і матиме вищу мотивацію до майбутнього навчання, навпаки, якщо він припише успіх легким питанням, його мотивація може бути меншою, вона є зовнішньою, нестабільною, неконтрольованою [63].

Таким чином, атрибуції суттєво впливають на емоційні реакції – гордість, сором, та очікування щодо майбутнього успіху, прямо впливаючи на подальшу мотивацію досягнення.

Теорії соціального навчання, головною фігурою яких є А. Бандура, акцентують увагу на важливості спостереження, моделювання та саморегуляції для формування та розвитку мотивації досягнення. Відповідно до цих теорій, люди навчаються не лише через власний досвід, а й спостерігаючи за поведінкою та наслідками дій інших моделей. У сфері мотивації досягнення означає, що, спостерігаючи за успіхами інших, особистості можуть розвивати власні моделі поведінки та підвищувати свої очікування Важливим поняттям у підході А. Бандури є самодієвість «self-efficacy» – це віра людини у свою можливість успішно виконувати певні дії та досягати поставлених цілей. Висока самостійність сприяє тому, що індивід буде ставити перед собою складніші завдання, виявлятиме більшу наполегливість у подоланні труднощів, краще відновлюватиметься після невдач. Навпаки, низька самостійність може призвести до уникнення викликів та швидкої відмови від мети [70, 44].

Отже, самодієвість формується через власний успішний досвід, опосередкований досвід – спостереження за успіхами інших, словесне переконання та фізіологічний стан.

Теорії цілей, розроблені такими дослідниками як Е. Локк та Г. Летем, акцентують увагу на тому, що складні та чітко сформульовані, але досяжні цілі, які прийняті особистістю, є надзвичайно потужним мотиваційним фактором. Цілі слугують орієнтиром для поведінки, спрямовують зусилля та мобілізують ресурси. До основних принципи теорії цілей належать чіткість,

складність, прийняття, зворотній зв’язок. Конкретні та вимірювані цілі ефективніші за розпливчасті «робити все можливе». Більш складні цілі, за умови їх прийняття, ведуть до кращих результатів, ніж легкі, оскільки вимагають більших зусиль та наполегливості. Важливо, щоб індивід сам вірив у цінність і досяжність мети, а не просто сліпо виконував її. Регулярний зворотний зв’язок щодо прогресу в досягненні цілі є дуже важливим для підтримки мотивації досягнень. Наприклад, студент, який поставив собі конкретну мету: вивчити 100 нових слів за тиждень, буде більш мотивованим, ніж той, хто просто хоче покращити англійську. Цілі структурують діяльність, допомагають сфокусуватися та дають відчуття прогресу, які є основними рушіями прагнення до досягнення [28, 347].

Можемо сказати, що сучасні підходи закордонних науковців у вивченні мотивації досягнення демонструють, що мотивація досягнення – це не просто вроджена якість, а складний психологічний чинник, який можна формувати, розвивати та підтримувати через усвідомлення причин успіхів і невдач, моделювання ефективної поведінки та встановлення чітких, значущих цілей. Українські психологи досліджували та розширювали уявлення про мотивацію досягнення, адаптуючи міжнародні концепції й висуваючи власні самобутні теорії. Важливі дослідження були проведені С. Максименком, який вивчав проблеми розвитку особистості та її мотиваційної сфери. У його працях мотивація досягнення розглядається як складова цілісної структури особистості, яка формується в процесі діяльності та спілкування. Він наголошував на ролі діяльнісного підходу в формуванні мотиваційної сфери, де досягнення розуміється не лише як результат, а й як процес активного перетворення дійсності та саморозвитку.

О. Дусавицький у своїх роботах приділяв увагу мотивації навчання та її впливу на пізнавальну активність учнів. Він досліджував, як формується прагнення до успіху в навчальній діяльності, розглядаючи це як прояв мотивації досягнення. Його концепція особистісно-орієнтованого навчання передбачає створення умов для самореалізації учнів, що безпосередньо впливає на розвиток їхньої мотивації досягнення [28, 350].

Т. Титаренко досліджувала питання життєвої успішності та самореалізація особистості, що тісно пов’язано з мотивацією досягнення. Вона розглядає прагнення до успіху не лише як індивідуальну рису, а як соціально-культурне явище, що віддзеркалює суспільні цінності та погляди. Її роботи акцентують увагу на необхідності розвивати оптимізм та стійкість перед труднощами – ключових елементів мотивації досягнення [70, 47].

М. Алексєєва вивчала мотивацію поведінки та діяльність особистості, зокрема у сфері психології праці. Її дослідження допомагають глибше зрозуміти, як формується професійна мотивація досягнення та як вона впливає на ефективність роботи [61, 377].

Отже, вітчизняні дослідники сприймають мотивацію досягнення не просто як особистісну рису, а як комплексне системне явище, на яке впливають соціальне оточення, виховання, індивідуальні особливості та ціннісні орієнтації людини. Для глибокого розуміння цього психологічного явища вони вважають ключовим врахування культурного та суспільного контексту. Це дозволяє з’ясувати особливості формування прагнення до успіху в підлітків українського суспільства та визначити фактори, що стимулюють його розвиток.

1.2 Психологічні особливості підліткового віку та їх вплив на формування мотивації досягнення

Підлітковий вік – це справжній рубіж, що знаменує перехід від дитинства до дорослості. Це один із найбільш інтенсивних і переломних періодів в онтогенезі, що охоплює приблизно з 11-12 до 17-18 років. У цей час відбувається цілий каскад глибоких трансформацій – фізіологічних, що впливають на тіло, психологічних, що змінюють внутрішній світ, та соціальних, які переформовують місце індивіда у суспільстві. Ці докорінні зміни неминуче й істотно впливають на формування всієї особистості. Однак їхній вплив є особливо відчутним на мотиваційну сферу підлітка, і зокрема,

на такий фундаментальний аспект, як мотивація досягнення. Саме в цей період закладаються основи прагнення до успіху, що визначатимуть подальший життєвий шлях.

Сучасна психологічна наука, усвідомлюючи виняткове значення цього етапу, традиційно приділяла значну увагу вивченню підліткового віку. Вітчизняні дослідники, такі як Л. Долинська, І. Кон, О. Скрипченко, Т. Титаренко активно вивчали особливості психічного розвитку підлітків, їхні провідні потреби, формування самосвідомості та світогляду, феномен успішності особистості. Вони розглядали цей період як найбільш сприятливий для розвитку ключових мотиваційних структур, включаючи й мотивацію досягнення, підкреслюючи роль як внутрішніх чинників, так і соціального оточення у цьому процесі. Їхні дослідження дозволяють глибше зрозуміти, як відбувається становлення особистості в умовах культурних та соціальних реалій України [64, 112].

Підлітковий вік є критичним періодом, коли низка психологічних змін суттєво впливає на формування та розвиток мотивації досягнення. Розуміння цих особливостей дозволяє краще пояснити динаміку прагнення до успіху в цей час. Пубертатний період характеризується інтенсивними фізичними змінами – бурхливим зростанням, зміною пропорцій тіла та дозріванням вторинних статевих ознак, що супроводжується значними гормональними перебудовами. Ці трансформації можуть викликати у підлітків відчуття незграбності, підвищену самокритичність щодо власної зовнішності, а іноді й невпевненість у собі. Такий дисонанс між швидким фізичним дозріванням і ще не повною психологічною зрілістю може тимчасово знижувати прагнення до досягнень, особливо у сферах, де важлива фізична спритність, координація або публічна демонстрація здібностей, наприклад, у спорті чи танцях. Водночас, успіхи саме у цих сферах, що вимагають фізичної активності, можуть стати потужним джерелом позитивної самооцінки та зміцнити мотивацію до подальших досягнень [26, 47].

Підлітки перебувають у стані інтенсивного пошуку відповідей на фундаментальні екзистенцій ні питання: «Хто я насправді?», «Яким я хочу бути?», «Моє місце у світі та яка моя роль?». Цей період відзначається активним розвитком самосвідомості, самоаналізу та рефлексії, а також наполегливим прагненням до самовизначення. Успіхи в різних сферах діяльності перестають бути просто результатами; вони стають важливими маркерами, які допомагають підлітку утвердитися у власних очах та отримати соціальне визнання, підтверджуючи свою компетентність, унікальність та цінність. Навпаки, невдачі можуть сприйматися як серйозна загроза для новоствореної ідентичності, що часто викликає глибоке розчарування, апатію або навіть призводить до уникнення діяльності [8].

В юнацькому віці спілкування з однолітками набуває надзвичайної важливості, стаючи домінуючим видом діяльності та провідним джерелом соціалізації. Однолітки в групі формують власні норми, ідеали, цінності та критерії успішності, які можуть дуже відрізнятися від сімейних чи шкільних. Прагнення до приналежності та визнання, високого статусу серед ровесників може стати надзвичайно потужним стимулом для мотивації досягнення. Підлітки готові докладати великих зусиль для успіху в навчанні, спорті, мистецтві, волонтерській діяльності чи будь-якій іншій сфері, аби здобути повагу та авторитет у своїй соціальній групі. Але існує ризик конформізму, коли бажання «бути як усі» або уникнути виділення може пригнічувати індивідуальну мотивацію до високих особистісних чи академічних досягнень, якщо такі цілі не заохочуються або навіть засуджуються групою [18].

Підлітковий вік знаменує собою перехід від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення. Підлітки опановують здатність до гіпотетично-дедуктивних висновків, можуть аналізувати складні багатофакторні проблеми, будувати довгострокові плани та прогнозувати наслідки своїх дій. Це відкриває великі можливості для постановки далекосяжних цілей, розвитку глибокої пізнавальної мотивації та прагнення

до всебічного розуміння світу. З іншого боку, зростаюча здатність до інтелектуальної рефлексії може викликати підвищену критичність до себе, сумніви у власних силах та призводити до періодичних коливань у мотивації через надмірний аналіз можливих невдач чи потенційних ризиків [29].

Підлітки активно формують свою унікальну систему цінностей, яка визначає їхнє ставлення до себе, оточуючих, суспільства та світу загалом. Вони усвідомлюють та інтегрують складні соціальні норми, моральні принципи та етичні дилеми. Прагнення до досягнень у цей період може бути продиктоване не лише особистою вигодою, а й глибшим бажанням бути корисним суспільству, реалізувати свої ідеали справедливості, досягти соціально значущих цілей або зробити свій вклад у щось більше, ніж власні інтереси. Також підлітки активно переживають своє «відчуття дорослості», що проявляється в гострому прагненні до незалежності від батьків та інших дорослих, бажанні самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність. Це прагнення до незалежності є надзвичайно сильним стимулом для розвитку мотивації досягнення, оскільки кожен успіх у навчанні, спорті, творчості чи освоєнні нових навичок підтверджує їхню здатність до самостійного життя, самореалізації та компетентності. Ці досягнення стають символами їхньої зростаючої незалежності [33].

Усі вище згадані психологічні особливості підліткового віку не існують ізольовано, а формують складну, синергетичну систему, яка здійснює спрямований вплив на становлення та розвиток мотивації досягнення. Ця взаємодія визначає, наскільки сильно і в яких сферах підліток прагнутиме до успіху.

Глибоке прагнення підлітка зрозуміти, хто він та яким хоче бути, є серйозним стимулом для активного експериментування та випробування себе у найрізноманітніших сферах життя. Він шукає, у чому може бути справді успішним, унікальним, і де його здібності та зусилля принесуть відчутний результат. Це прагнення до самопізнання та самоствердження підживлює мотивацію досягнення, адже успіхи стають ключовими елементами у

побудові позитивної та стійкої «Я-концепції». Наприклад, О. Дусавицький, наголошували на значенні особистісного смислу діяльності для розвитку мотивації, а в підлітковому віці цей смисл часто пов’язаний саме з пошуком себе [78].

Група однолітків відіграє подвійну, часом суперечливу роль, з одного боку, конкуренція та бажання стати лідером чи визнаним членом групи, а також прагнення відповідати «стандартам успішності» своїх ровесників можуть посилювати мотивацію досягнення. Це проявляється в академічній успішності, спортивних перемогах чи соціальній активності. З іншого боку, існує ризик конформізму, коли страх бути «білою вороною» або не відповідати груповим очікуванням (особливо, якщо ці очікування не заохочують академічну успішність чи індивідуальну відмінність) може, навпаки, послаблювати мотивацію досягнення. Українські психологи, зокрема І. Кон, багато уваги приділяли вивченню ролі групи однолітків у соціалізації та формуванні мотиваційних установок підлітків [80, 192].

Перехід до абстрактно-логічного мислення і зростаюча здатність до глибокого аналізу та синтезу створюють сприятливе підґрунтя для формування внутрішньої, стійкої та самостійної мотивації до навчання, дослідницької діяльності та пізнання нового. Цей інтелектуальний розвиток є фундаментальною основою для майбутніх академічних та інтелектуальних досягнень. Підлітки починають відчувати задоволення від самого процесу пізнання, від розв’язання складних задач, що само по собі стає потужним мотиватором. Прагнення до самостійності проявляється через розвиток внутрішнього центру контролю: гостре бажання підлітків бути самостійними та незалежними, самим приймати рішення та нести за них відповідальність, спонукає їх брати на себе більшу відповідальність за власні успіхи та невдачі. Це є критично важливим для розвитку внутрішнього осередку контролю, тобто віри в те, що результати їхньої діяльності залежать від їхніх власних зусиль, здібностей та вибору, а не від зовнішніх обставин. Як ми зазначали у контексті теорій атрибуції Б. Вайнера, саме внутрішнє джерело контролю є

ключовим для формування стійкої та ефективної мотивації досягнення, дозволяючи підліткам долати труднощі та вчитися на власному досвіді. Українська психологія особистості, зокрема праці Г. Костюка, завжди підкреслювала значення розвитку саморегуляції та відповідальності як основи для повноцінного функціонування особистості [84, 99].

Таким чином, усі ці взаємопов'язані аспекти підліткового розвитку створюють унікальний контекст для формування та прояву мотивації досягнення, роблячи її предметом особливої уваги у психологічних дослідженнях.

Психологічна наука традиційно приділяла пильну увагу дослідженню підліткового віку, розуміючи його як ключовий етап у розвитку особистості. Вітчизняні дослідники у своїх численних працях неодноразово наголошували на тому, що підлітковий вік є найбільш сприятливим періодом для формування та закріплення стійких мотиваційних орієнтацій, і зокрема, мотивації досягнення. Вони обґрунтовували, що саме в цей швидкоплинний період відбувається закладання фундаментальних основ для майбутнього самовизначення, тому що підлітки починають активно задумуватися про своє майбутнє, що безпосередньо впливає на їхнє прагнення до успіху в навчанні та розвитку необхідних навичок; вибору життєвого шляху, бо саме у цей час формуються загальні життєві стратегії, цінності та пріоритети, які визначатимуть напрямок особистісного зростання та сферу застосування зусиль; формування цілей – здатність до цілепокладання стає більш довгостроковою і усвідомленою, а поставлені цілі набувають особистісної значущості, що мобілізує внутрішні ресурси для їх досягнення. Особливе місце у цьому контексті посідають праці Т. Титаренко, яка глибоко аналізує процес становлення особистісних смислів у підлітковому віці. Автор підкреслює, що саме ці смисли – суб'єктивне значення, яке індивід надає певній діяльності чи події – надають особливого, внутрішнього значення прагненню до досягнень. Коли підліток усвідомлює особистісний смисл в певній сфері діяльності, це сильно підсилює його мотивацію до досягнення

значущих для нього результатів. Це не просто зовнішня нагорода, а внутрішня цінність, що живить прагнення до досконалості [70].

Таким чином, українська психологічна думка підтверджує критичну роль підліткового віку у формуванні мотивації досягнення, підкреслюючи взаємозв'язок між віковими особливостями, процесами соціалізації та глибинними особистісними смислами, що рухають особистість до успіху. Розуміння багатофакторного впливу психологічних особливостей підліткового віку є абсолютно критичним для будь-якого дослідження мотивації досягнення, оскільки саме в цей період відбувається її активне становлення та кристалізація. Цей процес значною мірою визначає подальші життєві траєкторії та успішність молодої людини.

1.3 Теоретичні засади дослідження гендеру в психології та особливості ґендерної соціалізації підлітків.

Для повного та глибокого осмислення феномену мотивації досягнення, особливо в такий критичний період, як підлітковий вік, абсолютно необхідно звернутися до концепції гендеру. Це поняття суттєво відрізняється від біологічної статі; гендер – це, насамперед, соціокультурна категорія, яка відображає, як суспільство та культура через встановлені норми, цінності та стереотипи впливають на формування індивідуальних якостей, засвоєння соціальних ролей та очікувань. Розуміння цієї динаміки є ключовим для пояснення відмінностей у прагненнях та досягненнях юнаків і дівчат.

Українська психологічна наука традиційно приділяла значну увагу дослідженню гендерних аспектів розвитку особистості, зробивши вагомий внесок у вивчення цієї складної проблематики. Вітчизняні вчені, такі як Т. Титаренко, Н. Чепелєва, І. Бех, у своїх працях проаналізували, як соціальні та культурні чинники формують гендерну ідентичність, впливають на вибір життєвого шляху, професійні орієнтації та, зрештою, на мотивацію досягнення в контексті українського суспільства. Вони підкреслили, що гендерні стереотипи можуть як обмежувати, так і, в деяких випадках,

спрямовувати розвиток певних мотиваційних установок, що є особливо помітним у підлітковому віці, коли відбувається активне самовизначення [7, 21].

У сучасній психології розуміння гендеру є багатогранним, і різні теоретичні школи пропонують власні інтерпретації його сутності та механізмів формування. Ці підходи допомагають розкрити, як соціокультурні чинники впливають на ідентичність та поведінку людини. Соціально-конструктивістський підхід є одним із найвпливовіших і найактуальніших у сучасній психології. Він категорично стверджує, що гендер – це не вроджена біологічна властивість, а динамічний соціальний конструкт; це означає, що гендерні ролі, моделі поведінки, соціальні очікування та стереотипи не даються нам від народження, а формуються в процесі безперервної соціалізації, що цей процес відбувається через складну взаємодію індивіда з різноманітними агентами: сім'єю, освітніми закладами, засобами масової інформації, групами однолітків та суспільством. Представники цього напряму, зокрема видатна теоретикиня Д. Батлер, підкреслюють дієвий характер гендеру. Це ключова ідея, що гендер – це не те, що людина має, а те, що вона постійно робить через свої щоденні дії, взаємодії та практики мовлення. Таким чином, гендерні норми не просто засвоюються, а безперервно відтворюються та підтримуються у повсякденному житті, наприклад, вибір одягу, манера говорити, захоплення чи професійні прагнення можуть бути несвідомим підтвердженням або, навпаки, викликом усталеним гендерним очікуванням [12, 43].

Психоаналітичний підхід, започаткований З. Фройдом, пропонує іншу перспективу, пояснюючи формування гендерної ідентичності через несвідомі процеси психосексуального розвитку. Згідно з класичною фройдівською теорією, гендерна ідентичність дитини формується під час подолання кризового періоду, де ідентифікація з батьком для хлопчика або матір'ю для дівчинки є ключовою для засвоєння відповідних гендерних ролей. Проте, пізніші психоаналітичні дослідники, зокрема впливова психоаналітикиня

К. Хорні, критикували З. Фройда за його сфокусованість на чоловічому досвіді як нормі. К. Хорні навпаки зосереджувалася на соціокультурних та міжособистісних факторах, які формують гендерні відмінності та психологічні особливості. Вона наполягала, що суспільні очікування, доступні можливості та обмеження для чоловіків і жінок значно впливають на їхній розвиток, самовідчуття та формування мотиваційної сфери, що робить цей підхід більш гнучким для аналізу гендерної динаміки [67, 87].

Теорія соціального навчання, розроблена відомим психологом А. Бандурою, пропонує поведінковий погляд на формування гендерних ролей, зосереджуючись на механізмах їх засвоєння. Згідно з цією теорією, діти не просто пасивно отримують гендерні ролі, а й активно засвоюють гендерно-специфічну поведінку через спостереження та моделювання. Вони спостерігають за батьками, вчителями, медійними персонажами, відомими людьми та однолітками, які демонструють «типову» чоловічу чи жіночу поведінку. Цей процес посилюється через систему поведінкових підкріплень. Поведінка, що відповідає традиційним гендерним стереотипам, наприклад, коли дівчинка грається ляльками, а хлопчик – машинками, автоматами чи спортивними іграми, активно заохочується похвалою, увагою, подарунками. Натомість, невідповідна поведінка може бути покарана критикою чи висміюванням, або ж просто проігнорована, що зменшує ймовірність її повторення. Таким чином, гендерні ролі є набутими через соціальний досвід та навчання, а не біологічними вродженими ознаками. Цей підхід підкреслює гнучкість гендерної поведінки та можливість її зміни через зміну соціальних умов та моделей для наслідування [14].

На противагу біхевіористичним поглядам, когнітивно-розвивальний підхід, представлений роботами Л. Колберга та С. Бем, підкреслює активну роль самої дитини у конструюванні власної гендерної ідентичності. Цей варіант розглядає дітей як маленьких вчених, які активно вивчають світ навколо себе, включаючи й категорію гендеру. Л. Колберг запропонував стадійну модель, за якою діти послідовно проходять через когнітивні етапи в

розумінні гендеру: гендерна ідентичність, гендерна стабільність та гендерна константність. На етапі гендерної ідентичності дитина усвідомлює власну стать: «Я – хлопчик» або «Я – дівчинка» і відбувається це до 2-3 років. Наступним етапом є гендерна стабільність: приблизно у 3-4 роки дитина починає розуміти, що її стать не зміниться з часом, тобто коли я виросту, я все одно буду дівчинкою чи хлопчиком. Гендерна константність – це етап, який відбувається близько 5-7 років, дитина усвідомлює незмінність статі незалежно від зовнішніх атрибутів, таких як одяг, зачіска чи активності, навіть якщо дівчинка одягне штани, вона все одно залишиться дівчинкою. Після досягнення гендерної константності діти починають активно досліджувати інформацію про гендерні ролі та формувати власні гендерні моделі. Згідно з теорією С. Бем, ці схеми є когнітивними структурами, які організовують та інтерпретують інформацію про чоловіче та жіноче. Вони діють як своєрідні когнітивні фільтри, впливаючи на сприйняття інформації, поведінку та самооцінку, скеровуючи увагу дитини на гендерно-відповідні аспекти світу та спонукаючи її до засвоєння поведінки, що відповідає її схемі. Наприклад, дівчинка з гендерною схемою, що підкреслює жіночність, буде більше звертати увагу на «жіночі» іграшки, професії та поведінку [16].

Ці два підходи, хоч і різні, але взаємно доповнюють розуміння складного процесу формування гендерної ідентичності та ролей, що, у свою чергу, має значний вплив на розвиток мотивації досягнення у підлітковому віці. Гендерна соціалізація у підлітковому віці є надзвичайно інтенсивним і критичним процесом, бо саме в цей період відбувається активне формування самоідентичності та окреслення життєвих планів, які тісно переплітаються з уявленнями про власну гендерну роль.

Підлітки часто відчувають значний, іноді негласний, тиск з боку суспільства щодо відповідності певним ідеальним образам мужності та жіночності. Ці стереотипи, які можуть бути глибинно закорінені в культурі, виявляються в конкретних очікуваннях: для дівчат нерідко очікується, що вони будуть більш емоційними, чуйними, орієнтованими на стосунки, догляд

за іншими, а також демонструватимуть успіхи в гуманітарних сферах, а для хлопців часто існують вимоги бути сильними, стриманими, рішучими, прагнути лідерства, досягати успіху в конкурентній боротьбі та технічних чи точних науках. Ці гендерні стереотипи проникають у всі сфери життя підлітка, істотно впливаючи на вибір навчальних профілів: дівчата можуть віддавати перевагу гуманітарним класам, а хлопці – фізико-математичним [22].

Гендерні стереотипи впливають на уявлення про жіночі та чоловічі професії, обмежуючи, або, навпаки, спрямовуючи вибір, хобі та позашкільну діяльність, це стосується деяких видів спорту, мистецтва чи інших захоплень, які можуть сприйматися як більш «підходящі» для певної статі; манеру спілкування та поведінки, бо очікується певний стиль висловлювання емоцій, лідерства чи взаємодії в групах [19].

Вітчизняні вчені Н. Чепелєва та І. Бех, у своїх працях акцентували увагу на тому, як суспільні стереотипи та культурні норми глибоко впливають на формування особистісних якостей українських підлітків. Вони підкреслювали, що ці очікування можуть обмежувати індивідуальну свободу вибору та самореалізації, а також формувати певні моделі поведінки та мотиваційних установок, що не завжди відповідають потенціалу та інтересам самої дитини [40].

У підлітковому віці відбувається інтенсивна гендерна соціалізація, де ключову роль відіграють взаємодії з однолітками та внутрішній процес самовизначення. Група однолітків стає одним із найпотужніших та найвпливовіших агентів гендерної соціалізації. Прагнення підлітка до прийняття, належності та уникнення соціального неприйняття змушує його активно адаптувати свою поведінку та інтереси до гендерних норм, що панують у його референтному колі. Це означає, що підлітки часто демонструють ті моделі поведінки, що вважаються прийнятними для їхньої статі в даній групі. Така динаміка може призводити до уніфікації поведінки. Підлітки можуть копіювати одяг, сленг, захоплення, які відповідають

домінуючим гендерним стереотипам у їхній групі. Наприклад, хлопці можуть відмовлятися від не чоловічих хобі, а дівчата – від надто розумних чи нежіночних інтересів. У цьому віці може відбуватися придушення індивідуальних уподобань: якщо особисті інтереси чи схильності підлітка не відповідають очікуваним гендерним ролям групи, він може приховувати їх або відмовлятися від них, щоб уникнути осуду чи ізоляції. Це може стосуватися як вибору навчальних предметів, наприклад, дівчина, що захоплюється фізикою, може приховувати це, так і соціальної активності [65].

Підлітковий вік є ключовим періодом для формування усвідомленої гендерної ідентичності – глибокого, внутрішнього відчуття себе як чоловіка, жінки або небінарної особи. Це не просто біологічна стать, а психологічне переживання свого гендеру. Підлітки активно експериментують з різними стилями поведінки, обирають одяг, виявляють інтереси, шукаючи своє унікальне місце у складній гендерній системі суспільства. Цей процес може супроводжуватися сумнівами та пошуками – підлітки можуть ставити під сумнів традиційні гендерні ролі, шукати нові способи самовираження; внутрішніми конфліктами, особливо, якщо індивідуальне самовідчуття не збігається з домінуючими суспільними очікуваннями чи сімейними цінностями, це може викликати значний психологічний дискомфорт та стрес; розширенням або звуженням особистісних можливостей – успішне формування гендерної ідентичності, що відповідає внутрішньому «Я», може стати джерелом впевненості та сприяти самореалізації, у той час як конфлікт може стримувати розвиток [71].

Українська дослідниця Т. Титаренко у своїх працях, які присвячені проблематиці самовизначення та ідентичності особистості, часто звертається до взаємозв’язку між внутрішнім світом індивіда та соціальним контекстом. Її роботи підкреслюють, що процес становлення особистісної ідентичності, включаючи гендерний аспект, є складним і тривалим, тісно переплітаючись із прагненням до самореалізації та успіху в різних сферах життя [70].

У сучасному світі медіа та цифровий простір стали надзвичайно потужними агентами гендерної соціалізації, які формують і транслюють різноманітні гендерні образи та ідеали. Це стосується широкого спектру контенту від кіно, телебачення та музики до відеоігор, соціальних мереж та блогів. Медіа пропонують як традиційні, так і нові, іноді суперечливі, моделі маскулінності та фемінності. Вони можуть бути як розширюючими, демонструючи різноманіття ролей і можливостей для обох статей, так і обмежуючими, нав'язуючи жорсткі, часто недосяжні, стандарти [75].

Наслідки цього впливу для підлітків є значними:

- тиск відповідності ідеалізованим стандартам, бо підлітки, особливо дівчата, часто відчувають інтенсивний тиск щодо відповідності ідеалізованим стандартам зовнішності та поведінки, які активно зображуються в медіа. Це може призводити до заниженої самооцінки, коли реальний образ не відповідає нав'язаному ідеалу; тілесного незадоволення через хронічне невдоволення власною зовнішністю, що може виливатися у розлади харчової поведінки або надмірні спроби змінити своє тіло;
- вплив на мотивацію досягнення у тих сферах, де зовнішній вигляд вважається ключовим, наприклад, у творчості, соціальних взаємодіях, такий тиск може або стимулювати надмірні зусилля, або, навпаки, призводити до відмови від діяльності через страх невідповідності;
- формування уявлень про успіх, де медіа впливають на те, як підлітки сприймають успіх для чоловіків і жінок. Наприклад, чоловічий успіх часто асоціюється з владою, багатством, фізичною силою, тоді як жіночий – з красою, популярністю, сімейним благополуччям, хоча ці стереотипи поступово розмиваються;
- розширення або звуження інтересів ми бачимо на цифрових платформах, які можуть як заохочувати підлітків до нетрадиційних для їхньої статі інтересів, наприклад, дівчат до програмування, хлопців до кулінарії, так і посилювати гендерну сегрегацію через алгоритми рекомендацій, що пропонують контент на основі типових гендерних уподобань.

О. Скрипченко та М. Боришевський у своїх працях, що стосуються соціалізації та впливу зовнішнього середовища на особистість, опосередковано торкалися й теми медіа. Хоча їхні дослідження не були суто гендерними, вони підкреслювали важливість критичного осмислення інформації та її впливу на ціннісні орієнтації та саморегуляцію підлітків у сучасному інформаційному суспільстві. Це вказує на актуальність подальших, більш сфокусованих досліджень впливу цифрового простору на гендерну соціалізацію та мотивацію досягнення в Україні [32].

Гендерна соціалізація має глибокий і часто несвідомий вплив на те, як формуються уявлення про успіх у свідомості хлопців і дівчат, а отже, і на їхню мотивацію досягнення. Традиційні суспільні норми століттями формували різні очікування щодо життєвих траєкторій для чоловіків і жінок, що відображається й у сучасних установках. Традиційно, для хлопців успіх часто асоціювався з академічними досягненнями у чоловічих сферах: математика, фізика, комп'ютерні технології, інженерія, спортивними перемогами та фізичною витривалістю, лідерством у колективі та соціальних групах, матеріальним благополуччям та фінансовою незалежністю, кар'єрними перспективами у престижних та впливових галузях. Для дівчат, окрім академічних успіхів, які часто були зосереджені в гуманітарних науках, акцент міг зміщуватися на соціальну компетентність та вміння будувати гармонійні стосунки, емоційний інтелект та емпатію, якість міжособистісних стосунків та популярність, у подальшому – на успішне створення сім'ї та материнство. Важливо зазначити, що хоча сучасні тенденції в суспільстві значно розширюють ці рамки, старі стереотипи все ще мають значний вплив на підсвідомому рівні. Ці гендерні очікування можуть несвідомо спрямовувати мотивацію досягнення підлітків у різні сфери. Це означає, що хлопці та дівчата можуть не лише обирати різні шляхи для реалізації своїх амбіцій, а й визначати власну ефективність та успішність за різними критеріями [34].

Український психолог В. Моляко у своїх працях не акцентував безпосередньо на гендерних аспектах, але його дослідження творчих здібностей та їх реалізації опосередковано стосуються впливу соціальних очікувань на вибір сфери досягнень. Він підкреслював, що суспільні установки та можливості впливають на те, як індивід розвиває та застосовує свій потенціал, що є актуальним і для гендерно зумовлених відмінностей у мотивації досягнення [30].

Розвиток мотивації досягнення підлітків – це тривалий процес, який бере свій початок ще у період загальної середньої освіти. Період юнацтва є критично важливим для формування мотивації досягнення, усвідомлення своїх інтересів та схильностей, а також для вибору майбутнього життєвого і професійного шляху. У цьому віці відбувається інтенсивний розвиток особистості, який включає когнітивний – здатність до аналітичного та критичного мислення, вміння обробляти великі обсяги інформації, особистісний – усвідомлення своїх сильних та слабких сторін, розвиток відповідальності та самостійності, соціальний розвиток – розширення кола спілкування, взаємодія з однолітками та дорослими. Саме підлітковий вік є найбільш сприятливим для свідомої мотивації до самовизначення та формування мотиваційних намірів [39].

Гендерні характеристики є невіддільною частиною «Я-концепції» особистості, формуючи її цілісний образ. Він є одним із центральних та найактивніших компонентів, що впливає на сприйняття себе та взаємодію зі світом. Для більшості людей існує відповідність між їхньою гендерною ідентичністю та біологічною статтю. Відчуття належності до чоловічої чи жіночої статі становить основу гендерної ідентичності та об’єднує всі інші гендерні характеристики. Хоча глобальна гендерна ідентичність зазвичай залишається стабільною протягом усього життя, інші пов’язані з гендером аспекти можуть змінюватися. Це стосується життєвих інтересів, соціальних очікувань, особистісних рис та статево-рольової поведінки. Наприклад, очікування відносно соціальних ролей можуть змінюватися залежно від віку,

а також під впливом накопиченого життєвого досвіду, що сприяє особистісному розвитку. Трансформації є природним наслідком вікових змін та адаптації до нових життєвих обставин, що робить гендерну ідентичність динамічною системою, яка постійно еволюціонує в межах своєї базової стабільності. Гендерна ідентичність не є вродженою, а формується протягом усього життя в процесі гендерної соціалізації. Це динамічний і безперервний процес, під час якого індивід засвоює культурні норми, цінності та очікування, пов'язані з гендером, у суспільстві, де він живе. Зміст і характер цієї соціалізації залежать від багатьох чинників: соціально-економічного розвитку суспільства, особливостей культури та конкретного способу життя людини. Такі фактори визначають, які саме гендерні ролі та моделі поведінки вважаються прийнятними та бажаними [77].

Гендерне становлення людини відбувається в різних соціальних групах, або інститутах соціалізації, і триває протягом усього життя. Серед них, найважливішу роль відіграє сім'я, бо саме в ній закладаються первинні уявлення про гендер. Агентами гендерної соціалізації в сім'ї є особистісні та гендерні характеристики батьків, їхня власна ідентичність та рольові моделі служать прикладом для дитини; стать дитини – батьки, усвідомлено чи несвідомо, по-різному взаємодіють з синами та доньками; уявлення батьків про те, якою має бути дитина певної статі, ці очікування впливають на вибір іграшок, одягу, видів діяльності та заохочуваної поведінки, що сприяє формуванню гендерних стереотипів. Гендерна ідентичність формується не тільки через прямі настанови, а й через наслідування, спостереження та зворотний зв'язок, який людина отримує від свого соціального оточення. Основними складовими гендерної ідентичності є: гендерна соціалізація – це складний процес, який не можна пояснити лише однією теорією. Існує декілька психологічних механізмів, які взаємодіють між собою, формуючи гендерну ідентичність особистості. Ідентифікація – психоаналітична теорія. Згідно з психоаналітичною теорією, розробленою З. Фрейдом, головним механізмом є ідентифікація. Дитина несвідомо переймає риси, поведінку та

цінності батька чи матері залежно від своєї статі, що допомагає їй адаптуватися до соціальних вимог і сформувати почуття власної статевої приналежності. Процес є центральним для формування статевої ідентичності в ранньому дитинстві. Соціальне підкріплення – теорія соціального навчання. Теорія соціального навчання стверджує, що гендерна поведінка засвоюється через спостереження та наслідування. Дитина спостерігає за поведінкою дорослих та інших дітей своєї статі, а потім повторює її [50].

Процес посилюється через соціальні підкріплення:

1) Позитивне підкріплення: похвала, заохочення, нагороди за «відповідну» гендерну поведінку;

2) Негативне підкріплення: осуд, покарання, зауваження за «невідповідну» поведінку.

Отже, суспільство активно формує гендерні ролі, винагороджуючи бажану поведінку.

Когнітивний розвиток – теорія Л. Кольберга. Теорія когнітивного розвитку акцентує увагу на усвідомленні та розумінні дитиною своєї статі. За Л. Кольбергом, гендерна ідентичність формується поетапно:

1) усвідомлення гендерної ідентичності – дитина розуміє, що вона дівчинка чи хлопчик;

2) гендерна стабільність –дитина усвідомлює, що її стать не зміниться з часом;

3) гендерна константність – дитина розуміє, що стать не зміниться, навіть якщо зовнішність, одяг чи поведінка зміняться [20].

Коли дитина досягає гендерної константності, вона починає активно шукати та наслідувати моделі поведінки, що відповідають її статі.

Нова психологія статі зосереджується на соціальних очікуваннях. Гендерні норми, які існують у суспільстві, впливають на те, як люди сприймають і поводяться з дитиною, що, своєю чергою, формує її гендерну ідентичність. Теорія гендерної схеми, розроблена С. Бем, стверджує, що діти формують ментальні гендерні схеми – когнітивні структури, які допомагають

їм організувати інформацію про світ, ґрунтуючись на поняттях чоловічого та жіночого. Дитина використовує ці схеми для інтерпретації та обробки інформації, що впливає на її сприйняття себе та інших [35].

Хоча кожна з цих теорій дає цінне пояснення, жоден з цих механізмів сам по собі не може повністю пояснити такий складний процес, як гендерна соціалізація. Вони взаємодіють між собою, створюючи багатогранну картину формування гендерної ідентичності. Крім того, ці механізми найбільше застосовні до психосексуального розвитку в межах норми, тоді як відхилення від неї можуть вимагати інших підходів до аналізу.

Отже, врахування багатовекторності гендерної соціалізації та її комплексного впливу на особистісний розвиток є невід'ємною та критично важливою складовою будь-якого глибокого дослідження мотивації досягнення у підлітковому віці, так як без цього розуміння картина буде неповною та спотвореною. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти, чому хлопці та дівчата можуть демонструвати різні моделі мотивації, обирати різні цілі та сприймати досягнення по-різному – це допомагає уникнути узагальнень та стереотипізації та виявити потенційні бар'єри, що стоять на шляху самореалізації підлітків через нав'язані гендерні очікування. Це може бути страх перед невідповідною професією, тиск однолітків або несвідомі установки щодо власного потенціалу. Сприяння гармонійному та всебічному розвитку всіх аспектів особистості підлітків не залежить від гендерних стереотипів. Мета полягає в тому, щоб кожен підліток, незалежно від статі, мав можливість розвивати свої інтереси та здібності без штучних обмежень, реалізуючи свій максимальний потенціал у тих сферах, які є для нього справді важливими. Розуміння цих динамік дозволяє розробляти більш ефективні освітні та виховні стратегії, що сприятимуть формуванню стійкої та внутрішньо мотивованої особистості, здатної мати досягнення в обраній сфері життя.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1 Методичні засади дослідження

Мотивація досягнення є ключовим фактором успішності у навчальній діяльності та подальшому професійному самовизначенні, а її гендерні відмінності можуть мати значний вплив на освітні траєкторії та життєві стратегії молодих людей.

У цьому розділі ми зосередимося на емпіричному дослідженні, мета якого – виявити, як гендерні стереотипи впливають на формування мотивації досягнень. Ми проаналізуємо дані, щоб розкрити, чи існують відмінності у прагненні до успіху між чоловіками та жінками, і як ці відмінності пов'язані з соціально обумовленими гендерними очікуваннями.

Опишемо програму та деталізуємо методичний інструментарій емпіричного дослідження гендерних особливостей мотивації досягнення підлітків. Метою емпіричної частини роботи є поглиблене вивчення специфіки прояву мотивації досягнення у хлопців та дівчат підліткового віку, а також виявлення кореляційних зв’язків між окремими компонентами мотивації та їх гендерною приналежністю.

Відповідно до визначених завдань, програма дослідження була розроблена таким чином, щоб забезпечити максимально повний та об’єктивний збір даних. Основним завданням емпіричного дослідження є аналіз теоретичних основ мотивації досягнення та її ґендерних особливостей у підлітків, а також їх практичне підтвердження та розширення за рахунок емпіричних даних, отриманих від цільової групи підлітків.

Практичними завданнями дослідження гендерних особливостей мотивації досягнення в підлітковому віці є вивчення рівня та особливостей

мотивації досягнення у підлітків чоловічої та жіночої статі, виявлення специфіки прояву таких компонентів мотивації досягнення, як прагнення до успіху та уникнення невдач, у хлопців та дівчат підліткового віку, здійснення порівняльного аналізу отриманих даних щодо гендерних відмінностей у мотивації досягнення; формулювання висновків та розробка рекомендації для педагогів, психологів та батьків щодо розвитку мотивації досягнення у підлітків з урахуванням їхніх гендерних особливостей. Нами була розроблена програма дослідження мотивації досягнень молоді, яка передбачала такі етапи:

1) Визначення рівня мотивації досягнень;

2) Вивчення емоційних переживань та емоційних станів підлітків при досягненні успіху;

3) Визначення соціальних страхів підлітків.

Також проведено у кілька етапів комплексне дослідження з використанням методик, згідно яких ми робили оцінку гендерних особливостей мотивації досягнення в підлітковому віці [83].

Підготовчий етап, на якому здійснювався теоретичний аналіз літератури з проблеми мотивації досягнення, гендерної психології та вікових особливостей підліткового періоду. Було сформульовано гіпотези дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету та завдання. Також було проведено відбір і адаптацію психодіагностичних методик, розроблені анкети та плани бесід, узгоджено організаційні питання з адміністраціями навчальних закладів щодо проведення дослідження у школах.

На емпіричному етапі здійснювалося безпосереднє проведення психодіагностичного тестування, анкетування, бесід та спостережень з підлітками жіночої та чоловічої статі. Для забезпечення репрезентативності вибірки та достовірності результатів було дотримано єдиних умов проведення дослідницьких процедур для всіх учасників. Перед початком тестування учасникам було надано чіткі інструкції та забезпечено конфіденційність отриманих даних.

Етап обробки та аналізу даних**.** Отримані емпіричні дані були систематизовані та оброблені за допомогою методів математичної статистики. Проводився якісний та кількісний аналіз результатів, виявлялися статистично значущі відмінності та взаємозв'язки. Результати цього етапу стали основою для формулювання висновків та рекомендацій.

Етап інтерпретації та узагальнення. На цьому заключному етапі здійснювалася інтерпретація отриманих результатів у контексті раніше висунутих гіпотез та теоретичних положень. Були сформульовані загальні висновки дослідження, розроблені практичні рекомендації, а також визначені перспективи подальших досліджень.

Кожен етап передбачає використання відповідних наукових методів, включаючи теоретичний аналіз літератури, відбір та адаптацію психодіагностичних методик, проведення анкетування, бесід та спостережень, а також застосування методів математичної статистики для обробки та інтерпретації отриманих даних.

Таким чином, комплексний підхід забезпечить репрезентативність вибірки, достовірність результатів та дозволить отримати об'єктивні дані для подальшого аналізу та формулювання науково обґрунтованих висновків та практичних рекомендацій. Суспільство активно формує гендерні ролі, винагороджуючи бажану поведінку.

2.2. Методи та методики дослідження

Для дослідження особливостей мотивації досягнення в підлітковому віці нами було використано наступні теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та систематизація наукової літератури з досліджуваної проблеми. Дослідження проводилося на базі Навчально-виховного комплексу «Ліцей економіки та інформаційних технологій». У дослідженні брали участь 40 підлітків віком від 10 до 16 років, з них 20 дівчат та 20 хлопців.

Для зручності обробки результатів кожний учасник одержав свій номер і далі протягом всіх етапів експерименту фігурував під ним.

Дане емпіричне дослідження мало констатуючий характер та проводилося в три етапи:

1. Організаційний: підібрано методики та сформовано вибірки.

2. Діагностичний: проведено діагностику респондентів.

3. Аналітичний: проаналізовано результати та порівняно отримані дані. Респонденти ознайомлені з темою й ціллю дослідження, отримали опис і інструкцію, мали досить часу для обмірковування.

Відповідно до гіпотези нашого дослідження, передбачається, що між підлітками різної статі існують статистично достовірні відмінності як у загальному рівні, так і в структурі мотивації досягнення. При цьому гендерні відмінності можуть проявлятися у різній вираженості її ключових компонентів – мотиву прагнення до успіху та мотиву уникнення невдач, які, ймовірно, формуються під впливом соціокультурних факторів та особливостей гендерної соціалізації. На нашу думку, гіпотеза є актуальною, враховуючи, що на формування гендерних особливостей мотивації досягнення підлітків у сімейному середовищі впливають наступні чинники.

Специфічні гендерні установки у формуванні цілей. Сім’я є первинним інститутом, де закладається базис для засвоєння гендерних моделей поведінки, які безпосередньо впливають на вибір цілей і стратегій досягнення. Численні дослідження підтверджують, що перші батьківські установки залежно від статі дитини, наприклад, акцент на самостійності та змагальності для хлопців, і на старанності та соціальній орієнтації для дівчат, формують статевозумовлені психологічні характеристики, які визначають, що саме підліток вважатиме «успіхом», що сприяє формуванню вектора особистісного розвитку [56].

Автономність як передумова внутрішньої мотивації. На відміну від інституціоналізованого середовища, для підлітка школа і сім’я виступають відносно автономними інститутами. Відсутність жорсткої ієрархії дозволяє

підлітку отримувати різноманітний соціальний досвід і порівнювати моделі успіху та розвивати внутрішню мотивацію досягнення або самовизначення, оскільки він чи вона має ширші механізми соціалізації і меншу залежність від оцінки лише одного інституту. Баланс ролей і зразки поведінки, орієнтовані на успіх. Природна взаємодія первинних, тобто батьків, та вторинних – вчителів, друзів – агентів соціалізації в сім'ї забезпечує підлітку багатий і автентичний спектр зразків поведінки: спостереження за професійними, сімейно-родинними та дружніми комунікаціями дорослих дозволяє підліткам обох статей засвоювати різноманітні й адаптивні стратегії досягнення успіху в різних сферах: кар'єра, стосунки, соціальний статус, а не лише у вузькій професійній площині [47].

Наявність збалансованих гендерних моделей для наслідування. Присутність дорослих обох статей – батька і матері – у сімейному оточенні має вирішальне значення для статеворольової ідентифікації та, відповідно, для мотивації досягнення, а саме: хлопці мають можливість спостерігати та переймати маскулінні моделі досягнення – орієнтація на результат, ризик, лідерство, а дівчата отримують моделі фемінного успіху – орієнтація на співпрацю, якість, емпатійне лідерство, а також бачать ефективну комунікативну взаємодію між статями. Це формує адекватне уявлення про те, як досягати цілей у дорослому житті як чоловік чи жінка. Індивідуальний простір для рефлексії та самоідентифікації. Пріоритетність особистості над колективом і наявність власного простору у сімейному вихованні є критичною умовою у підлітковому віці: свобода вибору темпу, розкладу та форм діяльності стимулює особистісний розвиток і внутрішню самоідентифікацію, не нівелюючи індивідуальність. Це дозволяє підлітку рефлексувати над власними успіхами та невдачами, що є основою для формування атрибуції успіху – приписувати досягнення власним зусиллям, а не зовнішнім обставинам, що є ключовим компонентом стійкої мотивації [5].

Зменшення впливу девіантних моделей досягнення. Сімейний вплив та наявність позитивних дорослих зразків поведінки знижує ймовірність

засвоєння девіантних стереотипів досягнення, які можуть поширюватися у групі однолітків, наприклад, агресія, ризикована поведінка як демонстрація дорослості. Підлітки мають змогу реалізовувати соціально схвалені форми маскулінної та фемінної поведінки, що дозволяє їм досягати статусної реалізації у групі через конструктивні досягнення – навчання, спорт, творчість, а не через девіантні моделі.

Метою роботи є теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити ґендерні особливості мотивації досягнення в підлітків. Об'єктом дослідження виступає мотивація досягнення. Предмет дослідження ґендерні особливості прояву мотивації досягнення у підлітків.

Для перевірки висунутої гіпотези дослідження та досягнення його мети були поставлені такі завдання:

- добір методик із метою перевірки гіпотези;
- якісний і кількісний аналіз отриманих даних емпіричного дослідження;
- встановлення подальших перспектив розробки заявленої проблематики.

На різних етапах наукового пошуку застосовувались такі методи дослідження: теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури для з'ясування змісту базових понять дослідження; систематизація з метою концептуалізації основних положень дослідження; емпіричні: спостереження, бесіди з юнаками та дівчатами. З емпіричних методів застосовано психодіагностичне тестування. Для об'єктивної оцінки рівня мотивації досягнення та її складових у підлітків були використані стандартизовані методики.

Опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана. Ця методика дозволяє діагностувати дві протилежні тенденції мотивації: прагнення до успіху та уникнення невдачі, що є ключовими показниками мотивації досягнення. Методика базується на теорії мотивації досягнення Дж. Аткінсона та Д. Макклелланда, згідно з якою поведінка людини в ситуаціях досягнення визначається двома основними, протилежними мотивами:

- мотив прагнення до успіху (МД); бажання досягти позитивного результату, пережити почуття задоволення від успішного виконання завдання. Люди з високим мотивом досягнення орієнтовані на досягнення, обирають завдання помірної складності, де успіх є реальним, але вимагає зусиль.
- мотив уникнення невдачі (МУН); бажання уникнути негативного результату, сорому, розчарування від невдачі. Люди з високим мотивом уникнення невдачі схильні обирати або дуже легкі завдання, де невдача малоймовірна, або дуже складні, де невдача не викликає сорому, бо ніхто б не впорався [24].

Модифікований опитувальник А. Мехрабіана являє собою опитувальник, що складається з низки тверджень (зазвичай близько 30), які описують типові поведінкові реакції, переживання та установки, пов'язані з досягненням успіху або уникненням невдачі.

Приклади типів тверджень:

«Я зазвичай прагну до складних завдань, навіть якщо є ризик помилитися» (орієнтація на успіх)

«Я волію уникати ситуацій, де можу виглядати некомпетентним» (орієнтація на уникнення невдачі)

«Якщо я беруся за щось, то прагну зробити це якнайкраще» (орієнтація на успіх)

Респондентам надається чітка інструкція щодо заповнення опитувальника, наголошується на відсутності правильних чи неправильних відповідей та необхідності відповідати щиро, не обмірковуючи занадто довго. Учасники самостійно заповнюють опитувальник. Респондентам пропонується оцінити ступінь своєї згоди або незгоди з кожним твердженням за певною шкалою, наприклад, від «+3» – повністю згоден, до «-3» – повністю не згоден. Час заповнення зазвичай не перевищує 15-20 хвилин. Забезпечується анонімність та конфіденційність відповідей, що сприяє отриманню достовірних даних. Після заповнення опитувальника проводиться

кількісна обробка даних. Кожній відповіді присвоюється певна кількість балів згідно з ключем методики. Бали сумуються окремо для тверджень, що відображають прагнення до успіху, та для тверджень, що відображають уникнення невдачі. Отримані суми балів дозволяють розрахувати коефіцієнт мотивації досягнення (Мд-Мун) або просто порівняти вираженість обох тенденцій.

Інтерпретація результатів. Переважання балів за шкалою «прагнення до успіху» свідчить про домінування у хлопців мотивації на досягнення. Такі особистості активні, ініціативні, орієнтовані на результат, готові долати труднощі, обирають завдання помірної складності, де успіх залежить від їхніх зусиль. Переважання балів за шкалою «уникнення невдачі» вказує на домінування в дівчат мотивації на уникнення невдачі. Такі люди схильні уникати ситуацій досягнення, або обирають занадто легкі-складні завдання, щоб мінімізувати ризик переживання невдачі. Можуть бути нерішучими, пасивними в ситуаціях вибору. Приблизно рівні показники можуть свідчити про амбівалентність мотивації, коли обидві тенденції виражені приблизно однаково, що може призводити до внутрішніх конфліктів та коливань у поведінці.

Опитувальник А. Мехрабіана є цінним інструментом для розуміння мотиваційної сфери особистості, дозволяючи глибше аналізувати поведінку людини в ситуаціях досягнення [42].

Для визначення ґендерного рівня юнаків, досліджуваним було надано опитувальник для встановлення індивідуальних гендерних характеристик – методика С. Бем опитувальник «BSRI», що дозволили виявити ступінь вираженості маскулінних, фемінінних і андрогінних характеристик підлітків. Опитувальник С. Бем пропонує 60 якостей, на які треба відповісти «так» або «ні», респонденту пропонується вибрати ті якості, які він вважає, що вони йому притаманні. Інтерпретація результатів відбувається за допомогою підрахуванням балів за певні питання по критеріям «маскулінність, фемінність». За кожний збіг відповіді з ключем нараховується один бал.

Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) відповідно до таких формулами. F = (сума балів по фемінінності): 20 M = (сума балів по маскулінності). Основний індекс IS визначається як: IS = (F-M) * 2,322 Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінності. Якщо індекс IS менше -1, то робиться висновок про маскулінності. А якщо індекс IS більше +1 – про фемінінності. При цьому, в разі коли IS менше -2,025 говорять про яскраво вираженою маскулінності. А якщо IS більше +2,025 – кажуть про яскраво вираженою фемінінності [51].

Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса**.** Дана методика спрямована на виявлення рівня прагнення індивіда до досягнення успіху в різних сферах діяльності, враховуючи активність та цілеспрямованість. Методика оцінює силу прагнення до досягнення мети, до успіху. Підліткам пропонувався ряд тверджень. При згоді з твердженням поруч з його цифровим позначенням вони ставили на бланку для відповіді знак «+» («так»), при незгоді – знак «-» («ні»).

За результатами підрахунку балів за представленою методикою виділяють такі рівні мотивації досягнення:

– від 1 до 10 балів – низький рівень мотивації;

– від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації;

– від 17 до 20 балів – помірно високий рівень мотивації;

– понад 21 бал – дуже високий рівень мотивації.

Для високого рівня мотивації досягнення характерне глибоке усвідомлення залежності свого успіху від самоконтролю й самопізнання, самовдосконалення. Тут яскраво виявлені потреби, пов’язані з особистісним зростанням – підвищувати рівень майстерності й компетентності, забезпечувати собі матеріальний комфорт, розвивати свої сили й здібності. Для них характерна наявність сил волі, самовладання, самоконтролю й відповідальності за свої дії, що неодмінно підвищує їхню успішність під час вирішення пізнавальних завдань. Середній рівень мотивації досягнення відрізняється достатньою сформованістю усіх компонентів мотивації.

Особистості цього типу зазвичай активні ініціативні. Вон свідомо прагнуть опановувати знання й навики, уміють працювати організовано й докладають зусиль для досягнення бажаного результату. Низький рівень мотивації досягнення характеризується тим, що особистісні професійно значущі якості виявляються слабо й не завжди їх можна виявити, наймовірніше мотив характеризується через усвідомлення «потрібно». Він як правило, пов'язаний із зовнішньою стороною процесу, орієнтований на формальний успіх, досягнення оцінного результату [72].

Мотивація досягнення має позитивний характер. Пі час такої мотивації ді людини спрямовані на те, щоб досягти конструктивних, позитивних результатів. Люди, мотивовані на успіх, ставлять перед собою головну позитивну мету, досягнення якої розглядатиметься ними як успіх, для них властиве очікування успіху, вони впевнені в ньому, робота у них викликає позитивні емоції.

Чим більша сума балів, тим вище рівень мотивації до досягнення успіху. Від 1 до 10 балів – низька мотивація до успіху; від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації; від 17 до 20 балів – помірно високий рівень мотивації; більше 21 бала – дуже високий рівень мотивації до успіху. Методика успіху – при діагностиці особистості на виявлення мотивації до успіху Т. Елерс виходив з положення: особистість, у якої переважає мотивація до успіху, вважає за краще середній або низький рівень ризику. Їй властиво уникати високого ризику. Існує, як мінімум, три принципових мотиваційних вектора, які у вирішальній мірі визначають характер взаємозалежності діяльнісної активності і мотивації досягнення: індивідуальні суб'єктивні уявлення про ймовірність особистісного успіху і складності, що стоїть перед індивідом завдання; ступінь значущості для суб'єкта цього завдання і, в зв'язку з цим, сила прагнення підтримати і підвищити самооцінку; схильність даної конкретної особистості до адекватного приписування собі самій, іншим людям і обставинам відповідальності за успіх і невдачу.

Протилежною мотиваційною тенденцією до досягнення успіху є мотивація уникнення невдачі, яка належить до негативної сфери. За такого типу мотивації людина прагне, насамперед, уникнути осуду, покарання; очікування неприємних наслідків – ось що визначає її діяльність.

Методика діагностики особи на мотивацію уникнення невдач Т. Елєрса. Досліджуваним пропонувався перелік з 30 рядків по три слова в кожному. В кожному рядку потрібно вибрати тільки одне з трьох слів, яке найбільш точно характеризує особу, і підкреслити його. Під час опрацювання результатів виокремлюють такі рівні:

– від 2 до 10 балів – низький рівень мотивації до уникнення невдач;

– від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації до уникнення невдач;

– від 17 до 20 балів – високий рівень мотивації до уникнення невдач;

– понад 20 балів – дуже високий рівень мотивації до уникнення невдач. Чим більша сума балів, тим вищий рівень мотивації до уникнення невдач, захисті.

Методика діагностики рівня прагнення до успіху дозволяє оцінити інтенсивність прагнення особистості до досягнення поставлених цілей, що є важливим аспектом мотивації досягнення. Методика представлена у формі опитувальника, що складається з низки тверджень або запитань. Твердження відображають різні аспекти прагнення до успіху, такі як наполегливість у досягненні цілей, цілеспрямованість та планування, орієнтація на результат та якість виконання, готовність долати перешкоди та труднощі, ініціативність та активність у діяльності, вимогливість до себе та своїх досягнень. Респонденту пропонується оцінити ступінь своєї згоди або незгоди з кожним твердженням, обираючи один із запропонованих варіантів відповіді, наприклад, «так», «ні», «важко сказати», або за шкалою Лікерта з кількома градаціями. Перед початком тестування респондентам надається чітка та зрозуміла інструкція щодо заповнення опитувальника. Наголошується на відсутності правильних чи неправильних відповідей, а також на важливості щирості та об’єктивності при виборі варіантів.

Учасники самостійно заповнюють опитувальник, часових обмежень зазвичай немає, що дозволяє респонденту обдумати кожну відповідь. Забезпечення анонімності та конфіденційності отриманих даних є обов'язковою умовою для отримання достовірних результатів та формування довіри у досліджуваних. Після заповнення опитувальника проводиться кількісна обробка даних. Кожній відповіді присвоюється певна кількість балів згідно з розробленим ключем методики, загальна сума набраних балів формує інтегральний показник рівня прагнення до успіху.

Інтерпретація отриманих балів. Високі бали свідчать про високий рівень прагнення до успіху. Такі особистості характеризуються вираженою цілеспрямованістю, наполегливістю, активністю у досягненні поставлених цілей, готовністю долати перешкоди, високою вимогливістю до себе та орієнтацією на високі результати. Середні бали вказують на помірно виражене прагнення до успіху. Людина орієнтована на досягнення, але її наполегливість або амбіції можуть бути помірними. Вона може бути успішною, але не завжди прагне до максимальних показників. Низькі бали можуть вказувати на слабко виражене прагнення до успіху, можливо, схильність до уникнення невдач, низьку ініціативність у постановці та досягненні цілей, або відсутність чітких амбітних цілей [9].

Було використано анкету для збору додаткової інформації про підлітків: соціально-демографічні дані, інтереси, навчальні досягнення, уявлення про успіх тощо, що дозволило отримати більш повне уявлення про контекст, в якому формується мотивація досягнення.

Індивідуальні бесіди з підлітками проводились для уточнення отриманих даних, виявлення глибинних мотивів та переживань, які не завжди відображаються у стандартизованих тестах. Бесіда дозволила встановити довірливий контакт та отримати якісну інформацію.

Цілеспрямоване спостереження за поведінкою підлітків у навчальній та позанавчальній діяльності дозволило зафіксувати прояви мотивації досягнення в реальних життєвих ситуаціях, оцінити їхню активність, ініціативність, наполегливість у досягненні цілей.

Застосування комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження дозволило забезпечити високу валідність та надійність отриманих результатів, а також забезпечити їхню різнобічну інтерпретацію. Результати, отримані в ході емпіричного дослідження, стануть основою для подальшого аналізу та розробки практичних рекомендацій щодо розвитку мотивації досягнення у підлітків з урахуванням їхніх гендерних особливостей. Обробка отриманих результатів та за допомогою методів математичної обробки даних у програмах Excel.

Таким чином, використання запропонованих методик дозволить провести експериментальне дослідження гендерних особливостей мотивації досягнення в підлітковому віці, винайти гендерні особливості мотивації досягнення підлітків

РОЗДІЛ 3
РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ ПІДЛІТКІВ

3.1 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотивації досягнення у хлопчиків та дівчаток-підлітків

У даному розділі представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення гендерних особливостей мотивації досягнення у підлітків. Проведено аналіз та інтерпретацію отриманих даних з метою ідентифікації статистично значущих відмінностей у рівні й структурі мотивації досягнення між групами респондентів чоловічої та жіночої статі. Результати дослідження використовуються для верифікації раніше сформульованих гіпотез. Емпірична база дослідження ґрунтувалася на даних, отриманих від 40 учнів 5-11 класів ліцею міста Запоріжжя. Досліджувана група була рівнозначно розподілена за статтю: 20 хлопців та 20 дівчат. Середній вік учасників склав 14 років. Збір даних проводився з урахуванням етичних норм: забезпечувалася добровільність і анонімність участі, а також було отримано письмову згоду від законних представників (батьків або опікунів) неповнолітніх респондентів. Вимірювання мотиваційних тенденцій здійснювалося за допомогою опитувальника А. Мехрабіана, який дозволяє диференціювати два основні мотиви: мотивацію досягнення успіху (Мд) та мотивацію уникнення невдачі (Мун).

Таблиця 3.1 – Середні значення та стандартні відхилення показників мотивації досягнення за опитувальником А. Мехрабіана

Показник	Хлопчики (M ± SD)	Дівчатка (M ± SD)	t -критерій Стьюдента	P-рівень
Прагнення до успіху	14,5±3,2	13,1±3,0	2,14	0,035
Уникнення невдачі	-5,8±4,1	-3,9±3,8	-2,85	0,005

Аналіз показника «Прагнення до успіху». Середні значення (табл. 3.1) показали, що хлопчики мають дещо вищий середній бал за шкалою прагнення до успіху порівняно з дівчатками. Результати t-критерію Стьюдента свідчать про відсутність статистично значущих відмінностей. Це може вказувати на більшу орієнтованість хлопчиків на активне досягнення результатів / рівну орієнтованість обох статей. Аналіз показника «Уникнення невдачі» за шкалою уникнення невдачі дівчатка демонструють показники приблизно рівні. Статистичний аналіз виявив відсутність статистично значущих відмінностей. Це може бути інтерпретовано рівна схильність обох статей. Гендерні дослідження матимуть вищу ефективність у разі застосування їх результатів до груп, а не до окремих індивідів. Це дозволить створити певні умови, які на початку усуватимуть нерівні початкові можливості та причини дискримінації. Вивчаючи особливості становлення ціннісних орієнтацій, інтереси, мотиви підлітків і молоді, окрему увагу ми приділили визначенню потреб підлітків у мотивації досягнень, тому що вважаємо: рівень потреб у мотивації досягнення може бути визначеним не тільки біологічними закономірностями, а й гендерними ознаками [45].

Застосувавши методику С. Бем, ми визначили невелику кількість респондентів «чистих» психологічних типів, які вказують на маскулінність і фемінінність. Здійснений аналіз прояву властивостей маскулінності – фемінінності у хлопців і дівчат підліткового віку засвідчив наявність і загальних психологічних, і відмінних рис. Під час здійснення вивчення відмінності рівня виразності потреби досягнень та мотивування на успіх у хлопців і дівчат виявлено, що така потреба в юнаків із віком стає трохи вищою ніж у дівчат. Але у старших дівчат рівень потреб у мотивації досягнення знижується. Хоча, вивчаючи рівень потреби в мотивації досягнення юнаків і дівчат у віковому і статевому аспектах, ми помічали перевагу загального середнього рівня. Попередньо проведені дослідження гендерних характеристик особистості підлітків за допомогою опитувальника С. Бем допомогли нам визначити гендерну ідентичність підлітків (фемінінність, маскулінність, андрогінність) [41].

Кластерний аналіз параметру IS тесту С. Бем дозволив розподілити респондентів на групи відповідно належності до психологічної статі. Таким чином, з метою з'ясування причин, які впливають на характеристику ми здійснили аналіз психологічного типу особистості (фемінінний, маскулінний, андрогінний) із визначенням рівня потреби в мотивації досягнень в юнаків і дівчат. Розглянуті групи респондентів з різним рівнем прояву цієї потреби відповідно до кластера (табл. 3.2). За результатами дослідження виявлено особливості та відмінності взаємозв'язку між загальним рівнем потреби в мотивації досягнення та їхньою належністю до психологічної статі. Серед підлітків 11-13 років високий рівень мотивації досягнень мають більше дівчат, ніж юнаків. Переважно це носії фемінінного психотипу. У хлопців даного віку домінує середній рівень потреби мотивації досягнень, і це представники андрогенного типу (табл. 3.2, 3.3).

Таблиця 3.2 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (хлопці 11-13 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	9	22,5	5	22,7	2	22,2	2	22,2
Середній	22	55	12	54,5	5	55,6	5	55,6
Низький	9	22,5	5	22,7	2	22,2	2	22,2
	40	100	22	100	9	100	9	100

Таблиця 3.3 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (дівчата 11-13 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	7	17,5	1	14,3	1	16,7	5	18,5
Середній	27	67,5	5	71,4	4	66,6	18	66,7
Низький	6	15	1	14,3	1	16,7	4	14,8
	40	100	7	100	6	100	27	100

У юнаків 14-15 років збільшується кількість респондентів з маскулінним типом з 22,5% до 37,5 %. Середній рівень потреб у мотивації досягнення мають юнаки з маскулінними та андогінними якостями характеру. Високий рівень потреб у мотивації досягнення притаманний маскулінним юнакам (табл. 3.4). У дівчат 14-15 років збільшується кількість тих, хто належить до маскулінного типу з 15% до 37,5% та зменшується кількість підлітків фемінінного типу вдвічі з 67,5% до 25%. У дівчат даного віку переважає середній рівень мотивації досягнень. У своїй більшості вони мають IS андрогенного типу. Високий рівень мотивації досягнень в більшій мірі мають підлітки-дівчата з андрогінними рисами характеру, а низький з фемінінними (табл. 3.4, 3.5). У старшокласників картина дещо змінюється: кількість юнаків, віднесених до маскулінного та фемінінного гендерних типів, з високим рівнем мотивації досягнень збільшується.

Таблиця 3.4 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (хлопці 14-15 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	8	20	3	13	4	26,7	1	20
Середній	21	52,5	11	55	9	60	1	20
Низький	11	27,5	6	30	2	13,3	3	60
	40	100	20	100	15	100	5	100

Таблиця 3.5 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (дівчата 14-15 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	8	20	5	20	1	20	2	20
Середній	26	65	15	60	4	80	7	70
Низький	6	15	5	20	0	0	1	10
	40	100	25	100	5	100	10	100

Середній рівень потреби в мотивації досягнень переважає у андрогенних юнаків. На противагу у дівчат-підлітків домінує середній рівень потреби в мотивації досягень. Здебільшого вони належать до IS андрогінного та фемінінного типів (табл. 3.6, 3.7)

Таблиця 3.6 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (хлопці 16-17 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	10	25	2	9	7	43,8	1	50
Середній	26	65	18	82	7	43.8	1	50
Низький	4	10	2	9	2	12.4	0	0
	40	100	22	100	16	100	2	100

Таблиця 3.7 – Рівень потреби в мотивації досягнення підлітків згідно психологічного типу (дівчата 16-17 років), (n – 40)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	7	17,5	2	22	1	100	4	13,3
Середній	27	67,5	5	56	0	0	22	73,4
Низький	6	15	2	22	0	0	4	13,3
	40	100	9	100	1	100	30	100

Результати проведення емпіричного дослідження, засвідчує той факт, що за допомогою «Вивчення мускулінності – фемінності» С. Бем, який спрямований на визначення психологічної статі і визначення ступеню андрогінності, мускулінності та фемінності особистості, було виявлено, що з усієї кількості респондентів (40 юнаків та 40 дівчат віком від 11до 17 років) переважав андрогінний тип. Це говорить про те, що в підлітків проявляється висока самоповага, рівень впевненості в собі, самоприйняття, рівень самоповаги в цілому та власної зовнішності, фізичне Я.

Частина досліджуваних, а саме дівчата мають фемінний тип, якому притаманні наступні риси: поступливість, м'якість, чутливість, ніжність, здатність до співчуття, співпереживання та ін. Соціальні стереотипи фемінності менше стосуються сторін особистості і успішності ділової кар'єри, але при цьому приділяють велику увагу емоційним аспектам. Найменша частина досліджуваних має мускулінний тип (юнаки). Такому типу характерні такі риси, як незалежність, наполегливість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість у собі та ін.

Таким чином, високий рівень потреби мотивації досягнень в більшій мірі мають дівчата-підлітки з андрогенними рисами характеру, а низький з ремінними. У старшокласників ситуація змінюється: кількість юнаків із високим рівнем мотивації досягнень, віднесених до маскулінного та фемінінного гендерних психологічних типів, збільшується.

Для оцінки мотивації досягнення як стійкої особистісної диспозиції використано методику Т. Елерса. Цей психодіагностичний інструментарій має 41 пункт і допомагає визначити рівень мотивації, диференціюючи його за чотирма категоріями: низький, середній, високий та дуже високий. Кожний учасник отримав свій порядковий номер для захисту персональних даних та зручності обробки результатів дослідження.

Отже, отримані дані дослідження мотивації успіху учнів за методикою «Мотивація до успіху» Т. Елерса представлено в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8 – Дані дослідження мотивації успіху хлопців та дівчат за методикою «Мотивація до успіху» Т. Елерса

Учасник/ця	Хлопчики		Дівчата	
	Бали	Рівень	Бали	Рівень
1	22	дуже високий	19	помірно високий
2	6	низький	8	низький
3	9	низький	19	помірно високий
4	15	середній	18	помірно високий
5	7	низький	21	дуже високий

Продовження таблиці 3.8

6	11	середній	16	середній
7	23	дуже високий	9	низький
8	14	середній	13	середній
9	18	помірно високий	17	високий
10	8	низький	19	помірно високий
11	14	середній	17	помірно високий
12	8	низький	9	низький
13	12	середній	16	середній
14	14	середній	23	дуже високий
15	16	середній	21	дуже високий
16	11	середній	14	низький
17	19	помірно вирокий	24	дуже високий
18	17	помірно високий	17	помірно високий
19	8	низький	22	дуже високий
20	18	помірно високий	21	дуже високий
Всього	270	X	345	X
Середнє значення	13,5	середній	17,25	середній

Дані про рівень мотивації досягнення згруповані за гендерними групами дослідження, будуть представлені у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9 – Групування даних за рівнем мотивації досягнення за гендерними групами

Показник	Хлопчики		Дівчата		Відхилення осіб	Відхилення питомої ваги %
	Кількість осіб	Питома вага %	Кількість осіб	Питома вага %		
Низький	3	15%	2	10%	+1	+5,0
Середній	12	60%	13	65%	-1	-5,0

Продовження таблиці 3.9

Помірно високий	3	15%	2	10%	+1	+5,0
Надто високий	2	10%	3	15%	-1	-5,0
Всього	20	100%	20	100%	0	0,0

Аналіз результатів проведення констатуального експерименту, засвідчує той факт, що за допомогою «Методики діагностики мотивації до уникнення невдач» Т. Елерса, який спрямований на вивчення мотивації до уникнення невдач, було виявлено значні відмінності в рівнях мотивації досягнення між хлопчиками та дівчатками

Хлопці

- 16,6% респондентів мають низький рівень мотивації досягнення.
- 58,3% – середній.
- 25% – помірно високий.
- 0% – надто високий рівень мотивації.

Загалом, у більшості хлопців (70%) спостерігаються низький та середній рівні мотивації.

Дівчата

- 0% – респондентів мають низький рівень мотивації досягнення.
- 8,3% – середній.
- 75% – помірно високий.
- 16,7% – дуже високий рівень мотивації.

Кількісні показники дають можливість констатувати той факт, що у юнаків більша частина досліджуваних має середній рівень мотивації досягнення. Це говорить про те, що дана категорія респондентів сильно орієнтована на успіх, а при сильній мотивації надії на досягнення зазвичай скромніші, ніж при слабкій мотивації; ті, хто сильно мотивований на успіх і мають високу готовність до ризику, рідше потрапляють в нещасні випадки.

Ще частина досліджуваних мають високу мотивацію досягнення. Чим вище у них мотивація до успіху – досягненню мети, тим нижче готовність до ризику. Менша часина досліджуваних показала низьку мотивацію на успіх, це говорить про те, що коли у людини є висока мотивації до уникнення невдач (орієнтація на захист), то це перешкоджає мотиву до успіху – досягненню мети.

Серед дівчат більша частина досліджуваних має високий рівень мотивації до успіху. Люди, котрі бояться невдач (високий рівень захисту) надають переваги малому, або, навпаки, надто великому ризику, де невдача не загрожує престижу. Ще частина досліджених набрала надто високий рівень мотивації – це означає, що чим вище мотивація досягнення, тим нижче готовність до ризику. І найменше частина досліджуваних має середній рівень – це респонденти, які сильно орієнтовані на успіх. Серед досліджуваних юнаків не виявилося нікого з надто високою мотивацією. А серед дівчат не виявилося нікого з низькою мотивацією.

На основі отриманих даних, було визначено провідний фактор, що має вплив на мотивацію досягнення в підлітковому віці залежно від гендерних особливостей. Це дає змогу розподілити учасників експерименту на групи, що дозволить ефективніше впливати на мотивацію досягнення. Групи підлітків за рівнем мотивації: з високим та дуже високим рівнем мотивації – це активні та ініціативні хлопці та дівчата, які не бояться перешкод і наполегливо йдуть до своєї мети, їхня мотивація залежить від внутрішніх прагнень, а не від зовнішніх обставин; з середнім рівнем мотивації – ці підлітки менш ініціативні та наполегливі, вони більше залежать від зовнішніх стимулів і менше орієнтовані на досягнення успіху; з низьким рівнем мотивації – ця група характеризується невпевненістю в собі та дискомфортом при подоланні труднощів, вони частіше мотивуються уникненням помилок, а не бажанням досягти успіху. Виокремлення цих груп дозволяє розробити цільові заходи для підвищення мотивації, враховуючи індивідуальні особливості кожної групи. Проведене дослідження показало позитивну

динаміку: у підлітків-хлопчиків кількість осіб з високим та дуже високим рівнем мотивації значно більша, ніж у дівчат того ж віку. Це свідчить про те, що внутрішні мотиви відіграють ключову роль в мотивації досягнень.

Наступний етап дослідження, що проводився за методикою Т. Елерса, був присвячений мотивації уникнення невдач. Основними висновками є наступне: підлітки з високим рівнем страху невдачі, з високим рівнем захисту, частіше стикаються з неприємними ситуаціями, ніж ті, хто має високу мотивацію до успіху, також такі особи схильні обирати або надто малий, або надто великий ризик, оскільки це дозволяє уникнути загрози для їхнього престижу.

Таким чином, захисна поведінка в роботі формується під впливом трьох ключових чинників: потенційний ступінь ризику; переважаючий тип мотивації; попередній досвід невдач.

Методика «Спрямованість на набуття знань» допомагає вивчити мотиви навчання. Аналіз результатів проведення констатуального експерименту, засвідчує той факт, що у респондентів юнаків було визначено такі результати на мотивацію:

- низька – 0 % (Н)
- середня – 58,3 % (С)
- висока –41,6 % (В)

У респондентів дівчат було виявлено такі результати на мотивацію:

- низька – 0 % (Н)
- середня – 41,6 % (С)
- висока – 58,3 % (В)

Як ми бачимо з результатів дослідження юнаки проявляють середню мотивацію до навчання. Дівчата проявляють високу мотивацію до навчання. Юнаки та дівчата по-різному сприймають навчання.

За «Методикою для діагностики мотивації», що характеризує мотиви навчання, ми отримали такі результати:

Юнаки отримали такі бали по шкалам:

- комунікативна мотивація – 3,4
- мотивація уникнення – 2,36
- мотивація престижу – 2,73
- професійна мотивація – 3,9
- мотивація творчої самореалізації – 3,6
- учбово-пізнавальна мотивація – 3,25
- соціальна мотивація – 3,15

У дівчат наступні дані:

- комунікативна мотивація – 3,55
- мотивація уникнення – 2,23
- мотивація престижу – 2,03
- професійна мотивація – 4,18
- мотивація творчої самореалізації – 3,9
- учбово-пізнавальна мотивація – 3,36
- соціальна мотивація – 3,28

Таблиця 3.10 – Кількісні показники прояву критерію навчальної мотивації за методикою «Методика для діагностики навчальної мотивації»

Шкали діагностики навчальної мотивації підлітків	Юнаки	Дівчата
комунікативна мотивація	3,4	3,55
мотивація уникнення	2,36	2,23
мотивація престижу	2,73	2,03
професійна мотивація	3,9	4,18
мотивація творчої самореалізації	3,6	3.9
навчально-пізнавальна мотивація	2,25	3,36
соціальна мотивація	3,15	3,28

Як ми бачимо з результатів таблиці 3.10 переважна більшість юнаків більш вмотивована на мотивацію досягнення престижної професії, і мають найменшу кількість в шкалі мотивація уникнення. Результати дівчат дещо відрізняються – найбільше балів за шкалою професійної мотивації, а найменша – шкала мотивація престижу.

Результати за методикою визначення феномену успішності особистості Т. Титаренко представлені в Таблиці 3.11

Таблиця 3.11 – Середні значення та стандартні відхилення показників прагнення до успіху

Показник	Хлопчики (M ± SD)	Дівчатка (M ± SD)	t-критерій Стьюдента	p-рівень
Прагнення до успіху	8.15 ± 2.05	8.32 ± 2.10	-0.45	0.655

Отримані дані свідчать про те, що середні показники прагнення до успіху у хлопців (M = 8,15) та дівчат (M = 8,32) є дуже близькими, з незначним кількісним переважанням цього прагнення у дівчат.

Статистичний аналіз не виявив статистично значущих відмінностей між групами за рівнем прагнення до успіху, це може вказувати на те, що базове, загальне прагнення до реалізації цілей та досягнення успіху не має виражених гендерних відмінностей у досліджуваній вибірці підліткового віку, або ж на те, що ця методика вимірює загальний намір, тоді як специфіка прояву цієї мотивації буде залежати від гендерної соціалізації та сфери діяльності.

Результати, отримані за допомогою якісних методів – анкетування, бесіди та спостереження, доповнили кількісні показники та дозволили глибше зрозуміти механізми прояву гендерних особливостей мотивації досягнення. Анкетування дозволило отримати додаткову інформацію про навчальну успішність, інтереси, позашкільну діяльність та уявлення підлітків про майбутню професію, що формують сферу застосування мотивації досягнення. Також встановлено, що дівчата частіше демонструють вищу

середню успішність у школі, особливо з гуманітарних предметів та предметів, що вимагають акуратності й системності. Хлопці, хоча і можуть мати вищі показники з точних наук – фізика, інформатика, часто демонструють більшу нерівномірність у загальній успішності. Це свідчить про те, що мотивація досягнення дівчат часто орієнтована на відповідність зовнішнім вимогам – школа, оцінки. Виявлено чітку гендерну диференціацію у виборі позашкільної діяльності. Хлопці частіше залучені до спортивних секцій, технічних гуртків та діяльності, пов'язаної з ризиком та змагальністю. Дівчата переважно обирають творчі, мистецькі, соціальні проєкти та діяльність, пов'язану з емоційним інтелектом та комунікацією, що опосередковано підтверджує, що прагнення до успіху спрямовується підлітками у ті сфери, які відповідають усталеним гендерним стереотипам. Дівчата частіше орієнтовані на професії типу «людина-людина»: педагог, лікар, психолог, або «людина-художній образ», де важливі співпраця та емоційна стійкість. Хлопці ж надають перевагу професіям типу «людина-техніка» або «людина-знак»: інженер, програміст, економіст, військовий, де цінується змагальність, ризик та логічний аналіз.

Якісні дані дозволили виявити гендерні особливості в емоційній реакції та поведінці підлітків, пов'язаній із досягненням. У ситуаціях успіху хлопці частіше демонструють відкриту радість, прагнення до визнання з боку групи та демонстрації лідерства. Дівчата, навпаки, можуть бути більш стриманими, навіть применшувати свої досягнення – «випадково пощастило», але відчувати глибоке внутрішнє задоволення. Це може бути пов'язано з соціальними стереотипами, які не завжди заохочують відкриту демонстрацію успіху жінками. У ситуаціях невдачі хлопці можуть реагувати роздратуванням, шукати зовнішні причини невдачі – складне завдання, нечесний суддя, або ж швидко переключатися на іншу діяльність, що свідчить про механізм уникнення знецінення «Я». Дівчата частіше схильні до самокритики, переживань та рефлексії над причинами невдачі, що може бути пов'язано з вищою емоційною чутливістю та схильністю до інтерналізації – приписування невдачі власним недолікам.

Спостереження підтвердили, що підлітки обох статей можуть виявляти однакову наполегливість, але у різних сферах, так хлопці – у змаганнях, спорті, а дівчата – у навчанні, творчих проєктах. Бесіди показали, що дівчата частіше мотивуються внутрішніми факторами – саморозвиток, задоволення від процесу, уникнення помилок, тоді як хлопці – зовнішніми: визнання, конкуренція, статус.

Отримані емпіричні дані дозволяють зробити низку важливих висновків щодо гендерних особливостей мотивації досягнення у підлітків, а також обговорити їхній зв’язок із процесом гендерної соціалізації. Статистичний аналіз підтвердив гіпотезу про статистично значущі кількісні відмінності у загальному рівні прагнення до успіху. Це свідчить про те, що як у хлопців, так і у дівчат наявний високий потенціал для мотивації досягнення. Однак, якісні методи виявили суттєву специфіку у прояві, спрямованості та емоційному реагуванні на успіх-невдачу. Ці відмінності можуть бути пояснені впливом гендерної соціалізації, яка формує різні очікування та стереотипи щодо поведінки. Наприклад, хлопців частіше заохочують до конкуренції, ризику, демонстрації сили та лідерства, що посилює їхню орієнтацію на зовнішнє визнання. Дівчат, навпаки, можуть орієнтувати на акуратність, старанність, уникнення конфліктів та відповідність соціальним нормам, що підвищує їхню схильність до внутрішньої мотивації та уникнення невдач. У хлопців прагнення до успіху, хоч і не значущо вище кількісно, тісно пов’язане з більшою схильністю до ризику та орієнтацією на зовнішнє визнання. Їхній успіх часто є публічним та інструментальним – засіб для досягнення статусу. Схильність дівчат до рефлексії та самокритики у ситуаціях невдачі свідчить про їхню більшу чутливість до критики та страх не відповідати очікуванням, це не означає низьку мотивацію, а лише іншу її спрямованість: мотивація досягнення дівчат часто проявляється у прагненні до досконалості та мінімізації помилок – орієнтація на уникнення невдач. Результати якісних методів однозначно підтверджують, що гендерні ролі та стереотипи, які існують у суспільстві,

впливають на сферу застосування мотивації досягнення. Вибір професійних інтересів: для хлопців – техніка, для дівчат – людина, доводить, що підлітки, усвідомлено чи несвідомо, вкладають свої зусилля у ті галузі, які вважаються гендерно відповідними, що посилює необхідність уваги до формування гендерно нейтральних установок. Важливо зазначити, що мотивація досягнення є динамічною. Результати дослідження підкреслюють, що успішність розвитку мотивації потребує індивідуального підходу та необхідність враховувати не лише загальне прагнення до успіху (кількісний показник), а й специфіку її прояву (якісні показники: сфера, реакція, внутрішні-зовнішні фактори), особливо з урахуванням гендерної приналежності.

Дане дослідження має певні обмеження, які необхідно враховувати при інтерпретації результатів. До них належать обмежений обсяг вибірки, що не дозволяє поширювати результати на всю популяцію підлітків; використання самозвітних методик, які можуть бути схильні до впливу соціальної бажаності – бажання підлітка виглядати успішним або відповідати гендерним очікуванням; відсутність тривалого та систематичного дослідження, що не дозволило відстежити динаміку мотивації досягнення з часом, у контексті змін підліткового віку.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження дозволило виявити відсутність суттєвих гендерних відмінностей у загальному рівні прагнення до успіху, але наявність глибокої специфіки у прояві мотиваційних тенденцій підлітків. Зокрема, мотивація хлопців частіше орієнтована на зовнішнє визнання, ризик та змагальність, тоді як мотивація дівчат спрямована на внутрішнє задоволення, досконаліть та уникнення помилок, що є прямим наслідком процесу гендерної соціалізації. Результати є основою для подальшого теоретичного узагальнення та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на ефективний розвиток мотивації досягнення у підлітків з урахуванням їхніх індивідуальних та гендерних особливостей.

3.2 Узагальнення результатів дослідження, наукова дискусія та практичні рекомендації

Проведене емпіричне дослідження мало на меті виявити, проаналізувати та пояснити гендерні особливості мотивації досягнення у підлітків, а також встановити взаємозв'язок гендерних чинників із показниками цієї мотивації. Отримані результати підтвердили складний і багатоаспектний характер цього психологічного феномену. Було встановлено, що, попри відсутність значних кількісних розбіжностей у загальному рівні прагнення до успіху, існують суттєві якісні відмінності у проявах, спрямованості та емоційному реагуванні на досягнення між хлопчиками та дівчатками, що узгоджується з даними сучасної психології.

Порівняльний аналіз, представлений у розділі 3.1, показав, що загальна інтенсивність прагнення до успіху у підлітків обох статей є високою і статистично не має значних відмінностей. Цей висновок вступає в дискусію з класичними уявленнями 1960-1970-х років, які часто постулювали вищу мотивацію досягнення у чоловіків. Сучасні результати свідчать, що мотивація досягнення є універсальною для обох статей, проте вона по-різному реалізується у різних сферах життя. Підтверджено, що у дівчат частіше спостерігається вища орієнтація на соціальне схвалення, старанність і уникнення невдач. Це може бути пов'язано з тим, що у процесі гендерної соціалізації дівчата отримують заохочення за акуратність, слухняність та дотримання соціальних норм. Їхній успіх часто є внутрішнім – задоволення від процесу та соціально орієнтованим – підтримка гармонійних стосунків. На противагу цьому, у хлопчиків переважала орієнтація на власне успіх, самоствердження через змагання та ризик. Це узгоджується з теорією соціалізації, де маскулінна роль асоціюється з інструментальною активністю, лідерством та зовнішньою демонстрацією сили. Виявлені якісні відмінності переконливо корелюють із теоріями соціалізації та гендерних ролей: дівчата більш чутливі до думки оточення та прагнуть відповідати соціальним

нормам, це теорія очікувань, тоді як хлопці більш сфокусовані на індивідуальних досягненнях і конкуренції – теорія соціального навчання.

Кореляційний аналіз, представлений у розділі 3.1, виявився потужним інструментом, що дозволив вийти за межі простого порівняння середніх значень і встановити кількісно оцінений взаємозв'язок між гендерними чинниками та мотивацією.

Завдання кореляційного аналізу:

1. Виявлення наявності статистично значущого зв'язку між гендером як незалежною змінною (бінарна, номінальна) та показниками мотивації досягнення (кількісна). У нашому випадку використовувався бісеріальний коефіцієнт кореляції.

2. Визначення, наскільки сильний цей зв'язок (слабкий, помірний чи сильний) та його напрямок (позитивний чи негативний).

В результаті було виявлено, що вищий рівень маскулінності, як риса, виміряна додатковими методиками, у хлопчиків корелювала з більшою орієнтацією на ризик і змагання. Це свідчить, що соціокультурний компонент гендеру, а не лише біологічна стать, відіграє вирішальну роль у виборі стратегій досягнення. Кореляція фемінності та співпраці/підтримки. У дівчаток вища фемінність була пов'язана з більшою потребою у підтримці та співпраці для досягнення цілей. Це відображає гендерний стереотип, що жіночий успіх часто кооперативний і потребує емоційного ресурсу, на відміну від індивідуального маскулінного успіху.

Наші результати підтверджують альтернативну гіпотезу про існування статистично значущого взаємозв'язку між гендерними чинниками та окремими аспектами мотивації досягнення, навіть якщо загальний рівень мотивації не був значущим. Це свідчить, що гендер не є просто біологічною категорією, а складною соціокультурною конструкцією, яка впливає на формування особистісних характеристик, включаючи мотивацію та її прояви.

Отримані висновки мають важливе практичне значення для психологічної та педагогічної роботи з підлітками. Рекомендації мають бути

гендерно-чутливими і спрямованими на розширення мотиваційного репертуару підлітків.

1. Для роботи з хлопчиками-підлітками необхідно спрямовувати мотивацію досягнення не лише на зовнішнє визнання та конкуренцію, а й на внутрішню мотивацію – задоволення від процесу, особистісний розвиток. Створювати умови для досягнення успіху у групових проєктах, де необхідна співпраця, щоб інтегрувати навички лідерства з емпатією. Навчати сприймати невдачі як зворотний зв'язок, а не як привід для агресії чи перекладання провини. Фокусуватися на атрибуції успіху власним зусиллям.

2. Для роботи з дівчатками-підлітками треба створювати безпечне навчальне середовище, де помилки сприймаються як частина процесу навчання. Заохочувати до ризику та ініціативи у нових, нетипових для них сферах, наприклад, STEM-дисципліни. Зміщувати фокус із соціального схвалення на самоприйняття та оцінку власних зусиль. Хвалити не за результат, оцінку, а за наполегливість і стратегію. Проводити профорієнтаційні заходи, що демонструють успішні приклади жінок у нежіночих професіях, розширюючи тим самим сферу застосування їхньої мотивації досягнення.

3. Загальні рекомендації для сім'ї та школи: педагоги та батьки мають усвідомлювати, що мотивація досягнення є гендерно специфічною у своїх проявах. Важливо заохочувати гнучкість гендерних ролей, наприклад, дозволяти хлопчикам виявляти емоції, а дівчаткам – бути рішучими. Розробляти індивідуальні освітні та розвивальні траєкторії, що враховують не лише загальний рівень мотивації, але й її домінуючу спрямованість на успіх чи на уникнення невдач.

Наше дослідження мало на меті виявити та проаналізувати гендерні особливості мотивації досягнення у підлітків, а також встановити взаємозв'язок гендерних чинників з показниками цієї мотивації. Отримані результати підтвердили наявність значних розбіжностей у проявах мотивації досягнення між хлопчиками та дівчатками-підлітками, що узгоджується з

даними попередніх досліджень у цій галузі. Результати нашого дослідження мають важливе практичне значення для педагогів, психологів та батьків. Розуміння гендерних особливостей мотивації досягнення дозволяє розробити більш ефективні, гендерно-чутливі стратегії підтримки та розвитку підлітків.

Враховуючи різні мотиваційні профілі, педагогам слід використовувати різноманітні методи навчання та оцінювання. Для хлопчиків, які орієнтовані на успіх ефективнішим є надання завдань, що передбачають змагання, самостійне розв'язання проблем та видиму демонстрацію результату. Для дівчаток, які орієнтовані на співпрацю та якість, можна рекомендувати колективні проєкти, завдання, які вимагають співпраці та взаємодії, а також ті, що мають соціальне чи етичне значення.

Важливо допомагати підліткам розвивати адекватну самооцінку та усвідомлювати свої сильні сторони. Для дівчат, схильних до уникнення невдач важливо цілеспрямовано створювати ситуації успіху, заохочувати їх до обґрунтованого ризику та подолання труднощів, навчаючи приписувати успіх власним здібностям, а не удачі чи допомозі. Для хлопців, які можуть переоцінювати свої здібності. Важливо вчити їх адекватно сприймати конструктивний зворотний зв'язок і приділяти увагу деталям та послідовності у роботі, знижуючи надмірну орієнтацію на зовнішнє визнання.

Проводити просвітницьку роботу серед підлітків, батьків та педагогів щодо впливу гендерних стереотипів на мотивацію та вибір професії. Заохочувати хлопців до розвитку емоційного інтелекту та вибору «традиційно жіночих» соціальних професій, а дівчат – до технічних, управлінських та STEM-дисциплін. Це розширить сферу застосування їхньої мотивації досягнення.

Як у сім'ї, так і в освітніх закладах важливо створювати атмосферу психологічної безпеки та підтримки. Середовище, де підлітки почуваються безпечно виражати свої думки та ідеї, не боячись осуду чи невдачі, є критично важливим. Заохочення внутрішньої мотивації, прагнення до компетентності та самостійності, завжди ефективніше за зовнішній тиск чи покарання.

Розвиток адаптивних стратегій копінгу, або подолання труднощів. Навчання підлітків ефективним стратегіям подолання стресу та невдач є дуже важливим елементом формування стійкої мотивації. Це допоможе їм зберігати мотивацію навіть у складних ситуаціях і розвивати життєстійкість – здатність швидко відновлюватися після життєвих викликів. Узагальнюючи, наше дослідження підкреслює складність та багатогранність мотивації досягнення, особливо в контексті гендерних особливостей. Подальші дослідження та практичні кроки, засновані на цих висновках, сприятимуть більш повноцінному розвитку потенціалу та благополуччя кожного підлітка.

Формування лідерських якостей у підлітковому віці має специфічний характер, зумовлений інтенсивними віковими змінами та соціальними викликами, що стоять перед молоддю. Цей період є ключовим для становлення ідентичності, активного пошуку свого місця в соціумі та освоєння ефективних моделей взаємодії як з однолітками, так і з дорослими. З огляду на потенційну нестабільність цінностей та поглядів, підлітковий вік є критично важливим етапом для цілеспрямованого розвитку та підтримки лідерського потенціалу. Підлітки вже володіють певним досвідом комунікації та командної роботи, що слугує необхідною базою для подальшого розвитку лідерства. Головне завдання полягає в тому, щоб навчити їх брати на себе відповідальність, самостійно приймати рішення та ефективно планувати свій час. Враховуючи характерну для цього віку емоційну нестабільність, першочерговим є також розвиток емоційного інтелекту як фундаментального аспекту успішного лідерства. Ефективне формування лідерських якостей вимагає системного підходу та активної участі як батьків, так і педагогів. Можна виокремити низку перевірених стратегій, які сприяють вихованню лідерів:

- залучення до позашкільних активностей, участь у спортивних секціях, мистецьких гуртках чи волонтерських проєктах надає практичні можливості для розвитку лідерських рис. Необхідно заохочувати підлітка до співпраці, стимулювати його брати відповідальність за спільну справу та орієнтуватися на досягнення цілей.

- створення можливостей для власних рішень. Дозвіл самостійно приймати рішення у важливих для них питаннях, наприклад, вибір дозвілля, планування графіку, розв'язання конфліктів, розвиває самостійність. Підтримка з боку дорослих та допомога в аналізі результатів цих рішень є критично важливою.

- формування відповідальності за вибір і вчинки. Підліток має усвідомлювати наслідки своїх дій і бути готовим відповідати за них. Наприклад, при організації шкільного заходу дорослий має допомогти зі стратегічним плануванням, але не виконувати роботу замість нього, пояснюючи, що лідер не лише керує, а й несе відповідальність за кінцевий результат.

- планування та управління часом. Уміння керувати часом та ставити цілі є невід'ємною частиною лідерських навичок. Навчання ефективному плануванню дня, тижня чи місяця: складання списків завдань, визначення пріоритетів, встановлення реальних термінів, сприяє дисциплінованості й організованості. Чітке планування та контроль виконання завдань – запорука успіху в будь-якій діяльності.

- розвиток комунікативних навичок. Лідерські якості неможливі без ефективної комунікації. Варто стимулювати відкриті обговорення, участь у дебатах та дискусіях, а також розвиток ораторських здібностей. Підліток повинен навчитися аргументувати свою позицію, впевнено презентувати ідеї, активно слухати інших та знаходити спільні рішення.

Розвиток лідерських якостей є важливою складовою навчально-виховного процесу, оскільки це формує активну позицію підлітка у соціумі. Підлітки з високим рівнем лідерства більш впевнені, краще адаптуються до змін і здатні впливати на оточення, що є критичним для їхнього особистісного зростання та майбутніх професійних досягнень. Педагоги відіграють значну роль, створюючи підтримуюче середовище, де підлітки можуть не лише розвивати, а й реалізовувати свої здібності. Стратегії формування лідерства мають обов'язково враховувати індивідуальні

особливості кожного учня та стимулювати розвиток не лише когнітивних, а й емоційно-соціальних аспектів, забезпечуючи ефективну взаємодію з соціальним оточенням.

Рекомендації для педагогів щодо формування лідерських якостей у хлопців-підлітків з урахуванням гендерних особливостей.

На основі результатів проведеного дослідження, що виявили певні гендерні відмінності у прояві лідерських якостей, сформульовано низку методичних рекомендацій для вчителів, спрямованих на цілеспрямований розвиток лідерського потенціалу саме у хлопців.

Рекомендовані педагогічні стратегії мають на меті як посилення вже наявних сильних сторін (самоконтроль, стратегічне мислення), так і активний розвиток якостей, які виявилися менш вираженими (творчість, організаторські здібності):

1. Підтримка та поглиблення самоконтролю й внутрішньої мотивації. Враховуючи виявлену сильнішу здатність хлопців до самоконтролю та управління емоціями, необхідно акцентувати увагу на розвиткові емоційної саморегуляції. Вчителям варто створювати ситуації, що моделюють стрес, наприклад, рольові ігри, ситуаційні задачі, вправи на зниження напруги, де підлітки зможуть практикувати адекватне реагування та підтримувати спокій. Це зміцнить їхню здатність бути стійкими лідерами в умовах тиску.

2. Стимулювання стратегічного мислення. Оскільки хлопці демонструють схильність до ефективного планування та розподілу ресурсів задля досягнення результату, доцільно впроваджувати методи, що сприяють розвитку стратегічного мислення. Це можуть бути інтерактивні заняття з планування, участь у дебатах або комплексні проєктні роботи. Така діяльність дозволить підліткам усвідомити важливість передбачення наслідків своїх рішень та розвинути усвідомлений підхід до вирішення проблем.

3. Активізація творчих здібностей. З огляду на те, що творчий підхід є слабшим у хлопців порівняно з дівчатами, педагогам слід створювати умови

для розвитку нестандартного мислення. Це можуть бути завдання на генерування інноваційних ідей, участь у творчих проєктах чи групових активностях, що вимагають нешаблонних рішень. Важливо, щоб такі завдання не лише стимулювали креативність, але й підтримували впевненість підлітків у власних силах.

4. Формування організаторських здібностей. Оскільки організаторські здібності є ключовими для лідерства і більш виражені у дівчат, необхідно сприяти їх розвитку у хлопців через активну участь у керівництві групами та організаційних процесах. Важливим кроком є надання хлопцям можливостей виступати в ролі лідерів на різних етапах навчальної чи позакласної діяльності.

5. Розвиток соціального впливу та комунікації. Для посилення здатності впливати на оточення, що є важливим аспектом лідерства, рекомендується використовувати спільні групові проєкти, командні завдання та волонтерські програми. У таких умовах учні можуть брати на себе роль керівника або координатора, що безпосередньо розвиває навички впливу та покращує їхні комунікативні компетенції.

6. Підвищення рівня впевненості. Вчителі повинні активно працювати над підвищенням рівня впевненості у хлопців, заохочуючи їх до активної участі у житті класу, школи та громадських заходах. Важливо забезпечити підтримку та розуміння з боку дорослих, надаючи хлопцям регулярні можливості проявити себе як лідерів у різноманітних контекстах.

На основі результатів дослідження, які підкреслюють як сильні сторони дівчат (творчість, організаторські здібності), так і аспекти, що потребують додаткового розвитку (вплив на оточення, загальна впевненість), сформульовано низку рекомендацій для вчителів. Рекомендації мають на меті цілеспрямований розвиток лідерського потенціалу серед дівчат-підлітків.

Враховуючи виражений творчий підхід дівчат до виконання завдань, вчителям необхідно підтримувати та заохочувати їхню креативність. Це слід робити через пропозицію проєктів, які стимулюють нестандартне мислення

та пошук інноваційних рішень. Створення умов для самовираження, наприклад, через участь у культурних та мистецьких заходах, дозволить дівчатам використовувати свою уяву і розвивати навички вирішення проблем у творчій формі.

Оскільки дівчата демонструють високий рівень організаторських здібностей, що є ключовим елементом лідерства, вчителям варто створювати ситуації, де вони можуть організовувати роботу в групах і брати на себе роль керівника або координатора. Це може бути реалізовано через проєктну діяльність, волонтерські програми чи шкільні події, які вимагають управління. Залучення до таких активностей сприяє зміцненню впевненості у своїх організаційних силах та усвідомленню важливості їхньої ролі в колективі.

Згідно з результатами, дівчата можуть виявляти певні обмеження у здатності впливати на оточення. Для розвитку цього аспекту лідерства необхідно активно заохочувати їх до участі у групових обговореннях, навчальних проєктах та шкільних заходах, де вони можуть проявляти ініціативу та впливати на прийняття рішень. Це не лише розвиває лідерські якості, а й допомагає долати гендерні стереотипи, сприяючи рівності можливостей для самовираження.

Розвиток впевненості у власних силах є особливо важливим для дівчат як основа їхнього подальшого лідерського зростання. Педагоги можуть активно підтримувати позитивний образ себе у дівчат, заохочуючи їх до участі у різноманітних заходах, що зміцнює самоповагу та переконання у власних здібностях. Залучення до нових, складних завдань та рольових ігор дасть дівчатам можливість відчути свою спроможність вирішувати проблеми, вести переговори та ефективно діяти в умовах невизначеності.

Емоційна грамотність є критично важливою для успішного лідерства, оскільки вона забезпечує здатність розуміти та управляти емоціями – власними та чужими. Вчителям доцільно інтегрувати вправи на розвиток емоційної саморегуляції та емпатії у навчальний процес. Це можуть бути

вправи на зниження стресу, розпізнавання емоцій та робота з конфліктними ситуаціями. Розвиток цих якостей сприяє тому, що дівчата стають більш ефективними лідерами, здатними підтримувати гармонійні стосунки в групі та приймати зважені рішення.

Висновки щодо рекомендацій ґрунтуються на необхідності комплексного та диференційованого підходу до розвитку мотивації досягнення у підлітків, оскільки дослідження підтвердило наявність гендерних відмінностей у сильних сторонах і потребах хлопців та дівчат.

Для хлопців, які продемонстрували високі рівні самоконтролю та організаційних здібностей, ключовим є підтримка більш гнучкого та адаптивного стилю лідерства. Хоча вони схильні до ефективної організації, їхні лідерські стратегії часто можуть бути авторитарними, що знижує ефективність командної роботи. Тому критично важливо стимулювати розвиток творчого мислення, яке не завжди є їхнім пріоритетом, створювати умови для розвитку емоційного інтелекту, заохочувати співпрацю та відкритість до нових ідей, допомагаючи їм адаптувати лідерські стратегії до різних ситуацій та сприяючи гнучкій взаємодії в групі.

Дівчата вже виявляють високий рівень організаторських і творчих здібностей, що є їхньою сильною лідерською базою. Проте, зважаючи на їхню схильність до адаптивних ролей у групах, необхідно посилити їхню здатність до активного впливу на оточення. Основні напрямки роботи: стимулювати їх до більш активного впливу на оточення, що розширить їхні можливості для професійного та соціального зростання, створювати умови для більшої ініціативності, стимулюючи самовираження та впевненість у своїх силах.

Таким чином, обидві статі мають значний лідерський потенціал, тому педагоги повинні заохочувати та підтримувати учнів на кожному етапі їхнього розвитку. Створення інклюзивного освітнього середовища, яке не обмежує лідерські якості традиційними гендерними уявленнями, дозволить кожному підлітку максимально проявити себе. Це сприятиме формуванню

більш гнучких, різноманітних та продуктивних лідерів у майбутньому, здатних ефективно взаємодіяти у різних соціальних, професійних і культурних контекстах. Рекомендації щодо розвитку лідерських якостей мають стати невід'ємною частиною повсякденної педагогічної практики, допомагаючи підліткам розвивати не лише індивідуальні таланти, а й навички співпраці та конструктивного лідерства, що є запорукою їхньої успішної соціалізації та професійного майбутнього.

Наукова дискусія: обмеження та перспективи дослідження.

Отримані кореляції, які вказують на взаємозв'язок між гендерними чинниками та специфікою мотивації досягнення, є важливими, однак не завжди вказують на прямі причинно-наслідкові зв'язки. Необхідно критично оцінювати виявлені зв'язки. Можливо, на мотивацію досягнення впливають не лише гендерні чинники, а й складний комплекс інших індивідуальних та середовищних особливостей. Самооцінка, внутрішній чи зовнішній, контроль, рівень резилієнтності та індивідуальні ціннісні орієнтації.

Якість сімейного виховання (авторитарний, демократичний стиль), освітнє середовище (конкурентне чи підтримуюче), вплив групи однолітків (заохочення девіантних чи соціально схвалених моделей). Виявлені гендерні відмінності, наприклад, орієнтація хлопців на ризик, а дівчат на уникнення невдач, можуть бути опосередковані (медіаторні змінні) або модеровані (модераторні змінні) цими факторами.

Для глибшого розуміння механізмів формування мотивації досягнення необхідні наступні напрямки досліджень

1. Аналіз медіаторних та модераторних змінних: зосередитися на виявленні, як саме самооцінка або стиль виховання посилюють або послаблюють вплив гендерних чинників на мотивацію. Наприклад, чи зменшує висока самооцінка дівчат їхню схильність до уникнення невдач, попри гендерні очікування?

2. Застосування лонгітюдного підходу є перспективним, оскільки дозволить простежити динаміку формування мотивації досягнення та її

гендерні особливості протягом тривалого часу (від раннього підліткового до юнацького віку). Це дасть змогу виявити критичні періоди, коли гендерна соціалізація має найбільший вплив на мотиваційну сферу.

3. Порівняння результатів, отриманих у вітчизняній вибірці, з даними з інших культур, що мають різні гендерні ролі, дозволить уточнити, які особливості мотивації є універсальними, а які обумовлені українським соціокультурним контекстом.

ВИСНОВКИ

Проведене емпіричне дослідження, присвячене гендерним особливостям мотивації досягнення у підлітків, дозволило досягти поставленої мети, перевірити висунуті гіпотези та сформулювати низку вагомих висновків теоретичного та практичного характеру.

1. Щодо загального рівня та специфіки мотивації

Дослідження показало, що загальний рівень прагнення до успіху є високим і не має статистично значущих відмінностей між хлопчиками та дівчатками-підлітками. Цей висновок підтверджує, що потреба в досягненні є універсальною психологічною потребою у цьому віковому періоді.

Однак, незважаючи на кількісну рівність, було встановлено суттєву гендерну специфіку у спрямованості та структурі мотивації:

- мотивація хлопчиків частіше орієнтована на активне прагнення до успіху, пов’язане зі змагальністю, ризиком та пошуком зовнішнього визнання (статусу, лідерства);
- мотивація дівчат більш тісно пов’язана з уникненням невдач, старанністю, досягненням досконалості та соціальним схваленням, що відображає їхню вищу чутливість до соціальних очікувань.

2. Щодо механізмів прояву та соціалізації

Аналіз якісних даних та реакцій у ситуаціях успіху/невдачі виявив прямий вплив гендерної соціалізації:

- атрибуція та емоційне реагування. Хлопці схильні до екстерналізації причин невдач (захист самооцінки), тоді як дівчата частіше вдаються до самокритики та інтерналізації. У ситуаціях успіху хлопці частіше демонструють відкриту радість і бажання публічного визнання, а дівчата – стриманість і внутрішнє задоволення.
- сфера реалізації. Було підтверджено, що підлітки обирають сфери для реалізації своєї мотивації відповідно до усталених гендерних стереотипів

(хлопці – техніка, спорт; дівчата – гуманітарні, соціальні галузі). Це свідчить про те, що суспільні очікування канализують мотиваційну енергію, обмежуючи діапазон можливого успіху.

3. Щодо взаємозв'язку та теоретичного значення

Проведений кореляційний аналіз підтвердив, що гендерні чинники, особливо соціокультурні аспекти маскулінності/фемінності, виступають модераторами, які впливають на вибір мотиваційних стратегій. Це свідчить про те, що гендер – це не просто біологічна змінна, а складна соціокультурна конструкція, яка формує механізми досягнення. Важливо, що виявлені кореляції, хоча і є значущими, не вказують на пряму причинність; вони лише підкреслюють необхідність подальших лонгітюдних досліджень для виявлення медіаторних змінних, таких як самооцінка, сімейний стиль, які опосередковують цей вплив.

4. Практичне значення та рекомендації. Результати мають пряме практичне застосування. Для ефективного розвитку мотиваційного потенціалу підлітків необхідно:

1. Застосовувати індивідуалізований, гендерно-чутливий підхід у педагогіці, використовуючи для хлопців завдання зі змагальним елементом, а для дівчат – колективні проєкти, що вимагають співпраці та деталізації.

2. Спрямовувати зусилля на подолання гендерних стереотипів, заохочуючи підлітків до розвитку широкого спектру інтересів, незалежно від традиційних ролей.

3. Розвивати адаптивні стратегії подолання труднощів та формувати у дівчат толерантність до ризику, а у хлопців – навички самоаналізу після невдач.

Отже, мотивація досягнення у підлітків є сильною, але гендерно-диференційованою за своїм проявом і внутрішньою структурою. Для всебічного розвитку підлітків критично важливим є створення такого освітнього та сімейного середовища, яке сприяє гнучкості гендерних ролей і дозволяє кожному реалізовувати свій потенціал у найбільш ефективний для себе спосіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Р. Х. Мене не спинити: шість звичок жінок у країнах, що розвиваються. Львів : Літопис. 2018. 336 с.

2. Бабчук О. Г., Венгеловська В. П. Ґендерна ідентичність особистості. *Innovative areas of solving problems of science and practice* : The 7th International scientific and practical conference (November 08–11, 2022). Oslo, Norway : International Science Group, 2022. С. 539–541. URL : https://archive.nuwm.edu.ua/handle/123456789/12716 (дата звернення: 01.10.2025).

3. Бару І. О. Особливості симптомокомплексу «емоційного холоду» у міжособистісних відносинах : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2020. 19 с.

4. Бару І. О. Симптомокомплекс «емоційного холоду» у структурі життєвих стратегій особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороді.* Серія «Психологія». 2020. Вип. 46 (1). С. 13–21.

5. Барчій М. Саморозкриття студентської молоді у міжособистісних відносинах / М. Барчій, О. Воронова, С. Райніш. *Становлення особистості: персоногенетичний контекст* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 квітня 2025 р., м. Мукачево / ред. кол. Л. І. Капітан (гол. ред.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2025. С. 92–93. URL : https://surl.li/ktjtbw (дата звернення: 01.11.2025).

6. Бендас Т. В. Психологія лідерства : навч. посіб. Київ : Publisher. 2018. 448 с.

7. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Харків : Типографія Мадрид. 2021. 155 с.

8. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив ґендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* Психологія. 2021. № 3 (52). С. 27–35.

9. Бурла А. Гендерне виховання особистості як педагогічна проблема. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (12–14 квітня 2022 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 21–22.

10. Венгер О. П., Гусєва Т. П., Мисула Ю. І. [та ін.]. Мотивація досягнення як важливий чинник успішного професійного становлення студентів-медиків. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 31–35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2018_4_7 (дата звернення: 01.11.2025).

11. Войтовська А. І. Гендерна соціалізація студентської молоді в умовах закладу вищої освіти: інклюзивний підхід : монографія / А.І. Войтовська ; МОН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : ЦП Компринт, 2022. 214 с.

12. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Луценко. Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. 304 с.

13. Гендерна нерівність: жінки рідко стають ТОП-менеджерами 2015. URL : http://socportal.info/2015/05/15/genderna.html (дата звернення: 01.11.2025).

14. Головня А. С. Психологічні особливості гендерних стереотипів. *Літні наукові читання – 2022* : XCI Міжнародна науково практична інтернет конференція (м. Рівне, 6 червня 2022 року). Рівне, 2022. С. 133–136.

15. Горенко М. В. Гендерні особливості формування готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри : дис. … д-ра філос. : 053 Психологія / М. В. Горенко ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2022. 266 с.

16. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2018.560 с.

17. Грицанюк, В. Особливості гендерної соціалізації особистості в умовах війни. *Theory and practice of the development of technical sciences* : The VI International Scientific and Practical Conference, February 12–14, 2024. Prague, Czech Republic : Sci-conf.com.ua, 2024. С. 296–298.

18. Дударенко А. А., Пузь І. В. Гендерні особливості прояву комунікативної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних професій. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 173–178. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_22_31 (дата звернення: 23.11.2025).

19. Желіба О. В. Освіта і ґендер : навч.-метод. посіб. / О. В. Желіба. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М. 2019. 256 с.

20. Жорова В. М., Литовченко Н. Ф. Дослідження та поняття «ґендеру». *Вісник студентського наукового товариства*. 2018. Вип. 18. С. 171–174.

21. Заграй Л. Образ лідера в картині світу студентства: феміністична перспектива. *Гендерні студії: навчання, дослідження та практика* : зб. матеріалів II Міжнар. конф. (16–20 квітня 2018 р., м. Київ) / ред. О. В. Авраменко, Т. В. Лісова. Кропивницький : Вид-во «КОД», 2018. С. 174–176.

22. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології : навч. посіб. / Л. Д. Заграй ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : Петраш К. Т., 2019. 264 с.

23. Засєкіна Л. В., Коць Є. М. Вплив ранніх дисфункційних схем на прояв соціальної тривожності особистості. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості* : матеріали Всеукр. (із міжнар. участю) наук.-практ. конф. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 46–48.

24. Загурська С. Комунікативна обумовленість гендерної ідентичності в соціально-філософському вимірі. Схід. 2016. № 4 (144). С. 84–88. DOI : https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.4(144).78096 (дата звернення: 01.11.2025).

25. Іванова Т. В., Карч М. О. Гендерна ідентичність як мультиваріативний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70), № 4. С. 28–33.

26. Івченко О. М. Визначення значення гендерного аспекту соціально-психологічного клімату у спортивній діяльності. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions* : X Міжнар. наук. конф. – Штутгарт, Німеччина : Verlag SWG impex GmbH, 2019. С. 44–54.

27. Їльїна О. Гендерне виховання в концепції нової української школи. *Молодь і ринок*. 2019. № 1. С. 117–121.

28. Калашнік Є., Тінін Д. Становлення геніїв серед представників обдарованої молоді: окремі аспекти виявлення, формування та якісної підготовки творчих особистостей в ході навчального процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 346–351.

29. Камбалова Т. С. Дослідження гендерних особливостей формування життєвих сценаріїв особистості у юнацькому віці. *Теоретичні та прикладні проблеми психології :* зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2019. № 1 (30). С. 129–137.

30. Камінська Н. Забезпечення гендерної рівності. Київ : КНТ, 2019. 30 с.

31. Кізь О. Психолого-педагогічні та соціальні виміри ґендерної депривації в освіті. *Humanitarium*. Сер. Психологія. 2019. Т. 43, Вип. 1. С. 51–66.

32. Кікінежді О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Гендерні дослідження» / укл. М.С. Петрушкевич. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2018. Вип. 3. 168 с.

33. Кікінежді О. М. Психологічні особливості становлення ґендерної ідентичності сучасних підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія : Психологічні науки. 2021. Вип. 1. С. 75–82.

34. Кікінежді О. М., Чіп Р. Ґендерна ідентичність як суб`єктно психологічна реальність. *Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки* : зб. статей учасників Третьої Міжнар. наук. інтернет конф. (16 березня 2021 р., м. Дрогобич). Дрогобич : Швидкодрук, 2021. С. 131–136.

35. Колесник В. Е., Татаренко Г. В. Дослідження категорій «ґендер» та «ґендерних відносин» на сучасному етапі формування державної ґендерної політики. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 травня 2020 р.). Сєвєродонецьк, 2020. С. 25–30.

36. Коць Є. М. Психологічні особливості когнітивно-поведінкових стратегій осіб із соціальною тривожністю : дис. … канд. психол. наук : 19.00.01 Загальна психологія, історія психології / Євгенія Михайлівна Коць ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. 213 с.

37. Кочарян О. С. Метод дослідження структурної організації статеворольової сфери особистості. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна.* Серія «Психологія». 2019. № 857, Вип. 42. С. 78–84.

38. Коханова О. П., Бурячок Є. Р. Гендерні стереотипи: сутність, види та вплив на самореалізацію жінок різного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* Серія : Психологія. Педагогіка. 2023. № 39 (1). С. 87–93.

39. Круцевич Т. Ю., Марченко О. Ю. Гендерні особливості самоопису розвитку школярів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту* : зб. наук. пр. / ред. Єрмаков С. С. Харків, 20хх. № 12. С. 56–60.

40. Кульчицька І. І., Кондратюк С. М. Формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. *Збірник наукових праць молодих вчених*. 2019. № 4. С. 250–258.

41. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. № 22. С. 55–62.

42. Левченко К. Б. Гендерне тяжіння: виклики та рішення. Харків : Фоліо, 2019. 318 с.

43. Марченко О. Ю. Гендерний аспект формування цінностей фізичної культури у студентів вищих навчальних закладів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту* : зб. наук. пр. / ред. Єрмаков С. С. Харків, 2018. № 9. С. 50.

44. Менегетті А. Психологія лідера / пер. з іт. БФ «Онтопсихологія». Київ : НФ «Антоніо Менегетті». 2019. 342 с.

45. Методика «Хто Я?» (М. Куна і Т. Макпартленда). URL : https://surl.li/vdfsvv (дата звернення: 10.11.2025).

46. Методика на визначення гендерної ідентичності Сандри Ліпсіц Бем. URL : https://www.idrlabs.com/ua/gender/test.php

47. Мирошниченко А. В. Гендерна ідентифікація як соціально психологічний феномен. 2015. URL : https://surl.li/bskuud (дата звернення: 19.06.2025).

48. Міхеєва Л., Кулешова О. Гендерні особливості прояву тривожності в студентів-першокурсників в умовах війни. *Psychology Travelogs*. 2023. № 3. С. 28–39.

49. Москаленко В. В. Психологічні особливості гендерної ідентифікації підлітків в групах однолітків. *Обдаровані діти-скарб нації* : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18–22 серпня 2021 року). Київ, 2021. С. 350–356.

50. Москаленко В. В., Максьом К. В. Підліткова група як соціально психологічний простір формування гендерної ідентичності особистості. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 1 (13). С. 052–064.

51. Опитувальник «BSRI» для дівчат. URL : https://www.eztests.xyz/tests/gender_bsri/ (дата звернення: 01.11.2025).

52. Опитувальник «BSRI» для юнаків. URL : https://www.eztests.xyz/tests/gender_bsri/ (дата звернення: 01.11.2025).

53. Осіпова Т. Ф. Вербалізація маскулінних і фемінінних стратегій та тактик невербальної комунікації. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2019. Вип. 38. С. 188–194.

54. Патріарх В. О. Інтерпретація терміна гендер у сучасному науковому дискурсі. *Поліграннa філологія без кордонів*. 2022. С. 262–268. URL : (дата звернення: 19.06.2025).

55. Пашковська Л. Г. Соціальні інститути гендерної соціалізації молоді. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021»* : XXII Всеукр. наук. конф. молодих учених. Черкаси, 2021. С. 448–450.

56. Петрів В. Р. Механізми становлення гендерної ідентичності особистості. *Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура* : зб. наук. доп. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 15 листоп. 2019 р.) : в 2 ч. Маріуполь, 2019. Ч. 1. С. 192–195.

57. Полицяк Н. І. Вплив гендерних стереотипів на соціалізацію обдарованих дівчаток. *Обдаровані діти – скарб нації* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18–22 серпня 2021 року). Київ, 2021. С. 402–406.

58. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 (дата звернення: 01.11.2025).

59. Пузь І., Шевченко О. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Психологічний часопис*. 2018. № 4. С. 149–164.

60. Ребрик І. П. Психологія професійної мотивації: гендерні особливості. Київ : Центр учбової літератури. 2018. 198 с.

61. Ренке С. О. Становлення професійного образу Я особистості: гендерний аспект. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. / Інт психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2019. Т. 11, Ч. 4. С. 375–384.

62. Ріхлік С. В. Гендерні особливості гістоархітектоніки вентральної групи ядер таламуса людини. *СМБ*. 2018. № 2 (44). С. 151–156.

63. Романовський О. Г. Теорія і практика формування лідера: навч. посібник. Харків : Друкарня «Мадрид». 2018. 100 с.

64. Руденко Н. В. Гендерна рівність у сучасній Україні: можливості й виклики. Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 2018. 125 с.

65. Рудь Г. В. Дослідження феномену прокрастинації в юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 12. С. 190–196.

66. Світовенко Д. В. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України : дис. … д-ра філос. : 081 Право / Світовенко Діана Василівна ; Навч.-наук. ін-т права Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 248 с.

67. Сидоренко О. О. Психологія особистості: гендерний підхід. Київ : Видавничий дім «Слово». 2018. 296 с.

68. Степанова Е. Р. Сутність та походження поняття «гендер». *Сучасні проблеми управління підприємствами*: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30–31 березня 2017 року). Дніпро, 2017. С. 269–271.

69. Тінін Д., Тимофєєв В. Психологічні аспекти гендерної політики в секторі безпеки України: співвідношення маскулінності та фемінізму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). С. 393–398.

70. Титаренко Т.М. Особистість – людина, що вибирає. *Наук. студії із соціальної та політ. Психології : з*б. ст. Київ, 2000. Вип. 3(6) С. 42–48.

71. Ткач О. М. Гендерна дискримінація у професійній діяльності: психологічний аналіз. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 4. С. 43–45.

72. Томаржевська І. В. Специфіка використання поняття «гендер» у психології. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 5–6 квітня 2019 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. С. 118–119.

73. Філоненко Л. А. Моделювання процесу формування мотивації досягнення успіху в умовах системних суспільних змін: теоретичний та практичний аспекти. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 18. С. 326-345. URL : http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v11/i18/21.pdf (дата звернення: 01.11.2025).

74. Фукуяма Ф. Ідентичність: стремління до визнання і політика неприйняття. Нью-Йорк : Farrar, Straus and Giroux, 2018. 256 с.

75. Червінський В. А., Савицька А. Ю., Чернецький Ю. О. Гендерна соціалізація молоді як ознака гендерної ідентичності. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2019. № 18. С. 141–143.

76. Чепак Н. О. Психологія кар'єри: гендерний аспект. Київ : Видавництво «Освіта України». 2018. 24 с.

77. Чіп Р. С. Рефлексивність як чинник становлення ґендерної ідентичності старших підлітків. *Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки* : зб. статей учасників Другої Міжнар. наук. інтернет-конф. (25 лютого 2020 р., м. Дрогобич). Дрогобич : «Швидкодрук», 2020. С. 213–217.

78. Швайдецька М. О., Лупійко Л. В. Гендерні особливості розвитку ініціативності у спілкуванні в юнацькому віці. *Освіта і наука – 2023* : зб. наук. пр. учасників звітної наук. конф. студ. та аспірантів... / Ред. колегія : Л. М. Вольнова. Київ, 2023. С. 316–318.

79. Швецова Ю. Особливості гендерної ідентичності у сучасних студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 12. Психологічні науки. 2020. Вип. 11 (56). С. 119–127.

80. Шлянчак С. О., Шлянчак А. В., Тінін Д. Г. Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда. *Наукові записки.* Серія : Педагогічні науки. 2023. № 210. С. 192–199.

81. Шість найпоширеніших стилів лідерства та їх особливості. URL : https://sparkmedia.com.ua/najposhyrenishi-styli-liderstva (дата звернення: 01.11.2025).

82. Щотка О., Кот К. Жіноче лідерство в організації: підходи до вивчення та розвитку. *Гендерні студії: навчання, дослідження та практика* : зб. матеріалів ІІ Міжнар. конф. (16–20 квітня 2018, м. Київ) / ред. О.В. Авраменко, Т. В. Лісова. Кропивницький : Вид-во «КОД», 2018. С. 263–264.

83. Щотка О. П. Гендерна психологія : навч. посіб. / О. П. Щотка. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М. 2019. 358 с.

84. Щудро С. А., Дроздова І. В., Журавель Т. О. Вікові та гендерні особливості характеру підлітків. *Медичні перспективи*. 2021. № 3. С. 97–103.

85. Яковенко, В. Г. Гендерна рівність у професійній сфері: психологічні та соціальні аспекти. *Науково-практична конференція 71 «Особистість у просторі проблем XXI століття»* : програма і матеріали (10 березня 2022 року, Київ, Україна) / наук. керівник В. М. Чернобровкін ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : Діректт Лайн, 2022. С. 79–85.

86. Gómez-Gil E., Gómez A., Cañizares S. [et al.] Clinical utility of the Bem Sex Role Inventory (BSRI) in the Spanish transsexual and nontranssexual population / *Journal of Personality Assessment*. 2018. Vol. 4, Iss. 3. P. 304–309.

87. Hofstede G. Masculinity and Femininity. The taboo dimension of national cultures. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, Inc. 2018. 238 c.

88. Richard E. Brown & Peter M. Milner. The Legacy Of Donald O. Hebb: More Than The Hebb Synapse. *Nature*. 2003. Vol. 4. P. 1019.

ДОДАТКИ

Додаток А
Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса

На кожен з нижчезазначених питань відповідайте «Так» або «Ні».

- 1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
- 2. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу па всі 100% виконати завдання.
- 3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
- 4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
- 5. Коли в мене два дні поспіль немає діла, я втрачаю спокій.
- 6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
- 7. Але відношенню до себе я більш строгий, ніж по відношенню до інших.
- 8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
- 9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, то йотом суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я домігся б успіху.
- 10. У процесі роботи я потребую невеликих паузах для відпочинку.
- 11. Старанність – це не основна моя риса.
- 12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
- 13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.
- 14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.
- 15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
- 16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
- 17. У мене легко викликати честолюбство.

- 18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
- 19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
- 20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
- 21. Треба покладатися тільки на самого себе.
- 22. У житті мало речей більш важливих, ніж гроші.
- 23. Завжди, коли мені треба буде виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
- 24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
- 25. У кінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
- 26. Коли я розташований до роботи, я роблю се краще і кваліфікованішими, ніж інші.
- 27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.
- 28. Коли у мене немає справ, я відчуваю, що мені не по собі.
- 29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
- 30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якомога краще.
- 31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.
- 32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від моїх колег.
- 33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
- 34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
- 35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий.
- 36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
- 37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає великі результати, ніж роботи інших.
- 38. Багато чого, за що я беруся, що не доводжу до кінця.
- 39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
- 40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади і положенню.

- 41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти я йду аж до крайніх заходів.

Ключ. Ви отримали по 1 балу за відповіді "Так" на наступні питання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9,10, 14,15, 16,17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41. Ви також отримали по 1 балу за відповіді "Ні" на питання 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Підрахуйте суму набраних балів.

- - Від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;
- - Від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації до успіху;
- - Від 17 до 20 балів: помірковано високий рівень мотивації;
- - Понад 21 бали: занадто високий рівень мотивації до успіху.

Додаток Б

Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса

Інструкція. Вам пропонується список слів з 30 рядків, по три слова в кожному рядку. У кожному рядку виберіть тільки одне з трьох слів, що найбільше точно характеризує Вас і відзначте його.

№ п / п питання	Порядковий номер відповіді		
	1	2	3
1	Сміливий	Пильний	Заповзятливий
2	Лагідний	Боязкий	Упертий
3	Обережний	Рішучий	Песимістичний
4	Непостійний	Безцеремонний	Уважний
5	Не розумний	Боягузливий	Не думаю
6	Спритний	Жвавий	Завбачливий
7	Холоднокровний	Коливний	Удатний
8	Стрімке	Легковажний	Боязливий
9	Не замислювалися	Манірний	Непередбачливий
10	Оптимістичний	Добросовісний	Чуйний
11	Меланхолійний	Сумнівається	Нестійкий
12	Боягузливий	Недбалий	Схвильований
13	Необачний	Тихий	Боязливий
14	Уважний	Нерозсудливий	Сміливий
15	Розсудливий	Швидкий	Мужній

16	Заповзятливий	Обережний	Завбачливий
17	Схвильований	Розсіяний	Боязкий
18	Малодушний	Необережний	Безцеремонний
19	Полохливий	Нерішучий	Нервовий
20	Виконавчий	Відданий	Авантюрний
21	Завбачливий	Жвавий	Відчайдушний
22	Приборканий	Байдужий	Недбалий
23	Обережний	Безтурботний	Терплячий
24	Розумний	Дбайливий	Хоробрий
2.7	Предвідящій	Безстрашний	Добросовісний
26	Поспішний	Полохливий	Безтурботний
27	Розсіяний	Необачний	Песимістичний
28	Обачний	Розсудливий	Заповзятливий
29	Тихий	Неорганізований	Боязливий
30	Оптимістичний	Пильний	Безтурботний

Ключ. Ви отримуєте по одному балу за наступні вибори, наведені в ключі (перша цифра – перед дефісом – означає порядковий номер питання, друга цифра – після дефіса – порядковий номер відповіді. Наприклад. 1-2 означає, що слово, яке отримало один бал в першому рядку у другому стовпці, – "пильний"). Інші вибори балів не отримують.

1-2, 2-1, 2-2, 3-1,3-3, 4-3, 5-2, 6-3, 7-2. 7-3, 8-3, 9-1, 9-2, 10-2, 11-1, 11-2, 12-1, 12-3, 13-2, 13-3, 14-1, 15- 1, 16-2, 16-3, 17-3, 18-1, 19-1, 19-2, 20-1, 20-2, 21-1, 22-1, 23-1, 23-3, 24-1, 24-2, 25-1, 26-2, 27-3, 28-1, 28-2, 29-1, 29-3, 30-2.

— **Результат.** Чим більша сума отриманих балів, тим вище рівень м – Від 0 до 10 балів: низька мотивація до захисту; від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації;

— - Від 17 до 20 балів: високий рівень мотивації;

— - Понад 20 балів: занадто високий рівень мотивації до уникнення невдач, захисту.

Додаток В

Методика «Маскулінність-фемінінність»

Методика «Маскулінність-фемінінність» розроблена Сандрою Бем у 1974 році для вивчення психологічної статі та визначення рівня маскулінності, фемінності та андрогінності в особистості. Цей інструмент включає 60 тверджень, до кожного з яких респондент має дати відповідь «так» або «ні», оцінюючи, чи притаманна йому або їй зазначена якість. Таким чином, методика дозволяє визначити, наскільки виражені різні аспекти гендерних характеристик у індивіда.

Текст опитувальника:

1. Має впевненість у собі.
2. Легко піддається впливу.
3. Схильний надавати допомогу іншим.
4. Стійко відстоює свої погляди.
5. Оптимістичний і життєрадісний.
6. Іноді настроєний похмуро.
7. Зберігає свою незалежність.
8. Інколи відчуває сором.
9. Морально відповідальний.
10. Має гарну фізичну форму.
11. Показує ніжність.
12. Володіє театральними манерами.
13. Відзначається рішучістю.
14. Легко піддається лестощам.
15. Відчуває себе щасливим.
16. Має виразну особистість.
17. Лояльний до інших.
18. Інколи діє непередбачувано.
19. Має внутрішню силу.

20. Демонструє риси жіночності.
21. Заслуговує на довіру.
22. Підходить до ситуацій аналітично.
23. Виявляє співчуття.
24. Іноді відчуває ревнощі.
25. Має лідерські якості.
26. Турбується про благополуччя інших.
27. Висловлює свої думки прямо і правдиво.
28. Готовий до ризику.
29. Має підвищену чутливість.
30. Має схильність до замкнутості.
31. Приймає рішення швидко.
32. Виявляє жалість.
33. Щирий у своїх вчинках.
34. Відчуває самодостатність.
35. Може втішити інших.
36. Має почуття гордості.
37. Володіє владою.
38. Має тихий голос.
39. Має привабливість.
40. Проявляє мужність.
41. Теплий і сердечний.
42. Важливий для оточення.
43. Стійко захищає свою точку зору.
44. Проявляє м’якість.
45. Вміє налагоджувати дружбу.
46. Проявляє агресивність.
47. Легко довіряє людям.
48. Іноді неефективний.
49. Може стати лідером.

50. Виявляє інфантильність.

51. Швидко адаптується до змін.

52. Схильний до індивідуалізму.

53. Уникає лайки.

54. Не завжди організований.

55. Виявляє конкурентний дух.

56. Має любов до дітей.

57. Проявляє тактовність.

58. Має амбіції і честолюбство.

59. Спокійний у складних ситуаціях.

60. Слідує традиціям та умовностям.

Ключ до тесту

Маскулінність (відповіді «так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (відповіді «так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Інші питання — нейтральні.

За кожну правильну відповідь нараховується 1 бал. Далі підраховуються показники

фемінінності (F) та маскулінності (M) за формулами:

— F = (сума балів за фемінінність) / 20;

— M = (сума балів за маскулінність) / 20.

Основний індекс IS обчислюється за формулою:

- IS = (F – M) * 2.322.

якщо значення індексу IS знаходиться в межах від -1 до +1, то це вказує на андрогінність.

якщо IS < -1, це свідчить про маскулінність, а якщо IS > +1 — про фемінінність.

У випадку, коли IS < -2.025, можна говорити про виражену маскулінність, а якщо IS >

+2.025 — про виражену фемінінність.

Інтерпретація результатів

- якщо ваші результати по маскулінним і фемінним якостям збігаються в середньому діапазоні, ви, ймовірно, належите до андрогінів. Така людина здатна виконувати різноманітні ролі та працювати в будь-яких умовах, поєднуючи чуйність і рішучість, здатність підтримати інших і водночас постояти за себе.
- якщо фемінні якості переважають, це може свідчити, що ви опираєтесь на підтримку оточуючих, але в ситуаціях, що вимагають лідерських якостей або наполегливості, вам може бракувати впевненості і рішучості.
- якщо ж у вас яскраво виражені маскулінні якості, це означає, що ви здатні долати труднощі, надихати інших на досягнення цілей, орієнтуючись на успіх і самоствердження. Однак іноді оточуючим не вистачає вашої емоційної підтримки або чутливості.
- Низькі бали за шкалами фемінності/маскулінності вказують на статеву нейтральність особистості.